

”וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עַל פְּלִגֵּי מַיִם אֲשֶׁר פְּרִיו יִתֵּן
בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ” (תהלים א ג)

בשיתוף משרד החקלאות ופיתוח הכפר,
יחידת פקיד היערות ושירות ההדרכה והמקצוע

עושים ט"ו בשבט

אסופת חומרים ללימוד ועשייה
בנושא יהדות וסביבה והגנה על עצים

כתיבה ועריכה: עינט קרמר ומיכל ברגמן

www.tevairi.org.il

www.moag.gov.il/trees

טו בשבת וסביבה – במקום מבוא :

לכאורה – החיבור בין טו בשבת לסביבה הוא חיבור 'טבעי' – מה יותר טבע וסביבה מלאכול פירות, לשיר שירי אהבה לארץ שלך ולטעת עץ נחמד על גבעה חשופה? אלא שדווקא הקירבה הזו, מעט מבלבלת ומתעתעת – **טו בשבת עבר גלגולים ושינויים כה רבים במהלך הדורות, עד שכשאנו אומרים 'טו בשבת' ו-'שמירת הסביבה' לא ברור למה אנחנו מתכוונים:** האם הכוונה לנטיעת עצים? ליציאה אל הטבע שמחוץ לערים להתפעם מיפי האילנות והצמחים? האם נסיר את מבטנו מהשקדיות המלבלבות דווקא אל פח האשפה שבחצר ביתנו? אל העץ העוזב במגרש המשחקים שברחוב שלנו?

מהו, אם כן, טו בשבת סביבתי?

בחוברת זו קיבצנו לפניכם מספר רעיונות לטו בשבת, הקשורים לחיים שלנו כאן ועכשיו – חיים בעולם שהופך עירוני יותר ויותר, שיש בו פחות ופחות שטחים פתוחים, שהאוויר והמים שלו הולכים ומזדהמים, שקשרי קהילה ומקום/ומקומה נאבקים אל מול תרבות הצריכה הגלובאלית.

בבסיס כל הדברים המובאים כאן עומד הרעיון כי כיום **טו בשבת מזמין אותנו לבחון את מעשינו: מה אנו עושים למען סביבתנו הקרובה ולמען ארצנו וכיצד ישפיעו מעשינו עלינו ועל הדורות הבאים.**

בהצלחה
עינת קרמר ומיכל ברגמן
www.tevaivri.org.il ,052-3754506

ט"ו בשבת והגנת אילנות

במשרד החקלאות ופיתוח הכפר מוצע להוסיף מימד נוסף לימודי ומעשי ליום זה – יום הגנת אילנות בארצנו. חודש שבט וטו בשבת הנו מועד משמעותי ביותר לשווק, ללמוד, לחנך ולהעריך את חשיבות העצים והגנה עליהם מפני כריתה בלתי מבוקרת. יש צורך לטפל ולטפח את העצים הותיקים כדי שישרדו מאות שנים ויתרמו לסביבה ולציבור. זה מחייב מודעות לטיפול בעצים והשקעת משאבים. אנו קוראים לכל חובבי הגינון הסביבה והעצים להיות שותפים להגנה על עצי ארצנו הותיקים והבוגרים. להפוך את טו בשבת ואת חודש שבט לזמן בו נעסוק בהגנה על עצים כל אחד במקומו בקרבת ביתו, בשכונה, ברשות המקומית, בבית הפרטי והמשותף, בקיבוץ ובמושב בצדי הדרכים ובשטחים הפתוחים. אל תסתפקו בנטיעת עצים צעירים ובאכילת פירות אלא קדמו בכל אמצעי שתבחרו את ההגנה על עצים, דאגו לחנך את הצעירים את הנוער הם העתיד. אם הם יגדלו על כך שאין כורתים עצים, ששומרים על עצים העתיד יראה אחרת. כאזרחים בוגרים עוד מספר שנים וכמקבלי החלטות הם יפעלו אחרת, הם יתחשבו יותר בעצים. הפעילו לחץ על מקבלי החלטות, הפוליטיקאים והנבחרים שישמרו על עצים קיימים, שישקמו אותם. לא רק שיינטעו עצים צעירים שעוד 20-30 שנה יעשו את העבודה, אלא שישמרו ויטפחו את הקיים. ענף גדול שנשבר, עץ שנכרת משפיע מיידית על הסביבה פי כמה ממאות עצים שישתלו במקומו. הנהיגו סדרי טו בשבת בקהילה, במשפחה ובעבודה ובהם בנוסף לעיסוק במנהגי החג המסורתיים ואכילת פירות הרחיבו את הלימוד על חשיבות העצים ותרומתם לנוי ולסביבה וקבלו החלטות מה אתם עושים לשמירה על העצים בסביבתכם בשנה הקרובה.

ישראל גלון, חגי שניר, פקידי היערות, משרד החקלאות
www.moag.gov.il/trees - 03-9485816

תוכן העניינים

10 – 4

שער המחשבה

- 5 רעיון א- "הוו זהירים בנטיעות" - מדרש תנחומא והדאגה לדורות הבאים
6 רעיון ב- מתגעגעים לארץ ישראל בארץ ישראל - על ציונות וסביבה
7 רעיון ג- שורשים ודאגה עולמית - חיבור למקומי לשם תיקון עולם
9 רעיון ד- יום הדין הסביבתי ומה עושים עם זה
10 רעיון ה- עוד לא תמו כל פלאיך - הודיה על הטוב

26 – 11

שער הלימוד

- 12 לימוד א' - 'כי האדם עץ השדה' - לימוד ופעילות בטבע
15 לימוד ב' - 'צמיחה מתוך השורשים' - מתוך מה אנחנו פועלים בעולם?
18 לימוד ג' - 'דור לדור יביע אומר' - ערכים מתחדשים סביב ט"ו בשבט
24 לימוד ד' - 'פירות חמישה עשר' - על טבע, שממה וגאולה

46 – 27

שער העשייה

- 28 פעילות 1 - 'נרים כוס לחיים!' - הצעה לסדר ט"ו בשבט
30 פעילות 2 - שמירה, תיעוד ושיקום עצים - מגוון רעיונות לשימור עצים
2א. נטיעות עצים - ייעור עירוני
2ב. סיורים בעקבות עצים
2ג. סדר ט"ו בשבט בדגש עצים
2ד. עידוד פעילויות שימור ושיקום עצים בוגרים
2ה. לאמץ עץ - פעילות לילדים ולנוער
2ו. העצים 'שלנו' - מה אנחנו יודעים עליהם? - פעילות לילדים ולנוער
36 פעילות 3 - נטיעת עצים ושיחים לשימוש הקהילה ורעיון לטקס נטיעת עצים
פעילות 4 - אוסף פעילויות לבני נוער
38 פעולה א' - 'ארץ-ישראל בסכנה' - על ציונות וקיימות
40 פעולה ב' - ציונות וקיימות - מה הקשר?
44 רעיונות לפעילות בעקבות לימוד א' - 'כי האדם עץ השדה'
44 רעיונות לפעילות בעקבות לימוד ג' - 'דור לדור יביע אומר'

“שער המחשבה”

רעיונות ומחשבות לט”ו בשבט

כתבה: מיכל ברגמן
ערכה: עינט קרמר

אוסף רעיונות בנושא טו בשבט והיחס לסביבה הטבעית והאנושית. הרעיונות כולם יוצאים מתוך נקודות מפתח ב”גלגולי החג” השונים ומושכים מהם מסרים המתאימים לחיינו בהווה בארץ ישראל ולדאגתנו לעתיד ילדינו. הרעיונות מתאימים לדרשות בבית הכנסת, לערבי לימוד ודין ולפתיחת ערבים העוסקים בחג.

- רעיון א- “הוו זהירים בנטיעות” - מדרש תנחומא והדאגה לדורות הבאים
- רעיון ב- מתגעגעים לארץ ישראל בארץ ישראל - על ציונות וסביבה
- רעיון ג- שורשים ודאגה עולמית - חיבור למקומי לשם תיקון עולם
- רעיון ד- יום הדין הסביבתי ומה עושים עם זה
- רעיון ה- עוד לא תמו כל פלאיך - הודיה על הטוב

רעיון א' – "הוו זהירים בנטיעות" – בעקבות מדרש תנחומא

כולנו מכירים את המדרש היפה על חשיבות הנטיעות:

יוכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכלי - אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל:
אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא נטע, אלא הוו זהירים בנטיעות... כשהם
שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם, שלא יאמר אדם: אני זקן כמה
שנים אני חי, מה אני עומד ומתיגע לאחרים?
למחר אני מת...לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא - עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן.
(מדרש תנחומא, פרשת קדושים)

המדרש שלנו לכאורה מזרז אותנו לקחת את חפירה וללכת כך עם השותלים - את ביד ורון בלב, לכיוון גבעת הנטיעות. אך
כיום ישנן פחות ופחות נטיעות, ואם חפצי סביבה אנחנו - ייתכן כי נשב עוד רגע קט בבית המדרש ונשאל את עצמנו, **מה
המדרש מבקש מאתנו, כאן ועכשיו?**
ובכן, **המדרש מכוון אותנו לקבל אחריות מתמשכת לקיומו של עולמו** - להתייגע כדי שיהיה זה עולם מתוקן ופורח גם
בעתיד לבוא, גם בעולמם של צאצאיו שיבואו אחריו. הקדוש ברוך הוא מבקש מאתנו להיות זהירים בנטיעות שבעולמו -
ונטיעות אלו הם, כמובן, העצים המייפיים את עולמו, מעשירים את האוויר, נותנים צל, נלחמים במידבור ותורמים לקיימות.
על חובת האחריות המתמשכת ועל סכנת התפיסה כי הכול מתרחש כאן ועכשיו,

כותב פרופ' שלום רוזנברג:

תרבות ימינו שכחה את סוד "היום לעשותם ומחר לקבל שכרן", היא מבוססת על משולש מסוכן: אני, כאן ועכשיו.
ט"ו בשבט מציין את המאבק כנגד משולש זה. הוא יום האחריות האקולוגית, המוציאה אותנו מהמעגל של האני
והכאן. הוא גם יום האחריות לדורות העתידיים, המנוגד לעכשיו. במסורת היהודית מייצג העץ היבט נוסף. בגן
העדן נטע הקב"ה "כָּל עֵץ נְחֹמֵד לְמִרְאֵה וְטוֹב לְמַאֲכָל". האילן הוא שריד גן העדן המצוי איתנו עד היום. דבר זה
מתקשר אל פירושו המופלא של הראי"ה קוק (עולת ראייה עמ' רי) על הפסוק "אָז יִרְנְנוּ עֲצֵי הַיַּעַר מִלִּפְנֵי ה' כִּי בָא
לְשֹׁפֵט אֶת הָאָרֶץ" (דברי הימים א פרק
טו, לג). לפי הראי"ה קוק, ביער "בעת אשר העולם מלא תוהו", מתגלה "אי הצדק שבעולם החי". היער "מלא
טורפים, אשר החזק רומס את החלש ממנו". העצים הם עדים לחוקי הגיון, לעול ולאכזריות הקיימים בטבע,
ולפיכך העצים "הרי הם כמתאבלים על גורל הוויתם", הווית היער. הם מרגישים שהם שותפים לפשעים אלה,
כאילו הם "מוכנים לסוכך על עולם מלא רשע ושוד". זאת הסיבה שהם מצפים לגאולה, אָז יִרְנְנוּ - כִּי בָא לְשֹׁפֵט
אֶת הָאָרֶץ. ט"ו בשבט מסמל את העובדה שהעולם חייב להשתנות, והמוסר חייב לשלוט בו.
והמוסר כולל את חובותינו לאילנות, שהוא חוב לדורות העתידיים. אם בארזים תיפול שלהבת, אנו ניהפך לאזובי
קיר מסכנים. ט"ו בשבט מצווה עלינו לשמוע את זעקת האילנות ולהצילם. האדם מבין את איומי האש הזדונית
של מציתי היערות. אולם הוא אינו מבין את הסכנות הנובעות מה"קידמה", מהאש הנשלחת ביערות הטרופיים
הרחוקים, על ידי יזמים חקלאיים ותעשייתיים. עלינו לעזור ולהציל את היערות הטרופיים, אך "אילנות עירך
קודמים". עלינו להציל את הריאות הירוקות של הערים, פן יעלה עליהם הכורת של גרזני הנדל"ן. ויער ירושלים
היא דוגמה בולטת לכך. אָז, לעתיד לבוא, העצים יִרְנְנוּ. היום הם בוכים, מפחד להבות האש, ומפחד הגרון העלול
לשבור את הארזים, וזועקים: הצילו!

(שלום רוזנברג, זעקת האילנות, טו בשבט תשס"ט,

אתר כיפה - <http://www.kipa.co.il/jew/show.asp?id=31434>)

מבט נוסף במשאבים המתכלים של עולמו ילמד אותנו, כי עלינו להיות זהירים לא רק בנטיעות: עלינו להיות זהירים
בכריתת עצים ועלינו להיות זהירים בשימוש בנייר - שחומר הגלם שלו הוא עץ. עלינו להיות זהירים לא פחות במיחזור נייר,
כדי למנוע כריתה מוגברת של עצים. **עלינו להיות זהירים ביחסינו אל העולם - כדי שישאר משהו מעולמו המופלא גם
לדורות הבאים:** הוו זהירים במשחק באש. הוו זהירים בצריכה מוגברת של מים. הוו זהירים בצריכה מוגברת בכלל. הוו זהירים
ביחס שלכם לזיהום האוויר באמצעות כלי הרכב שלכם. הוו זהירים בהגברת הקרינה הסולארית בעולם.
זכרו - בכל גיל, **מבקש מאתנו הקדוש ברוך הוא לזכור ולטעת לבנינו אחריו - לטעת בלבנו אחריות למען עצמנו,
למען ילדינו, למען הדורות הבאים.**

עוד רגע אולי יבוא המשיח – ואנחנו נהיה עסוקים מלקבל את פניו:

ארץ ישראל היא ארץ חקלאית וחכמינו היו נטועים בעולמה החקלאי של הארץ. הם ראו חשיבות כה גדולה להמשך קיומו של עולם, עד שהם קבעו קביעה ערכית מדהימה:

רבן יוחנן בן זכאי היה אומר:

אם הייתה נטיעה בתוך ירך ויאמרו לך: הרי לך משיח –

פא ונטע את הנטיעה ואחר-כך צא והקבילו. (אבות דרבי נתן, נוסח ב', לא)

במה עלינו להיות כה עסוקים כיום, עד שנדחה את קבלת פני המשיח?

ובכן גם כאן נציע שלא להיצמד לנטיעות דווקא אלא לערך החשוב שמעלה בפנינו רבן יוחנן בן זכאי: **המשיח עוד רגע כאן, אבל אתה – יש לך אחריות בידיים. יש לך שתיל שיקיים את העולם לעתיד לבוא.** המשיח מגיע אבל עולם ימשיך לנהוג כמנהגו רק אם כל אחד מאתנו לא ישמוט את השתילים שהוא נטע. אלו יכולים להיות שתילים של שמירה על הסביבה **הקרובה** – כמו דאגה לניקיון הרחוב בו אנו מתגוררים, טיפוח עץ שכונתי מזדקן, גידול צמחים חסכוניים במים, ארגון גינה קהילתית בה נפגשים זקן וטף, דאגה לשיתוף משפחות חד-הוריות באירועי בית הכנסת והקהילה או ביקור קבוע אצל זקן ערירי שגר ממש כאן ליד.

הנטיעות הללו שלנו מקיימות את העולם – אם עוד רגע יבוא המשיח, אנחנו נהיה עסוקים בקיימות, בקיומו של עולם.

רעיון ב- מתגעגעים לארץ ישראל בארץ ישראל

עם השנים המתמשכות של הגלות, הפך טו בשבט לחג הגעגועים לארץ ישראל: במאמרה, מתארת שרה שוב כיצד התפתח טו בשבט כחג הכיסופים לא"י, דווקא בגולה:

איך קרה הדבר שחג שכל כולו חג של ארץ ישראל, עציה ופירותיה – התפתח באופן פרדוכסלי, דווקא בגולה? לטו בשבט היה משהו מיוחד וחשוב להציע, משהו שמילא צורך פסיכולוגי עמוק של עם נרדף וחסר מולדת: הגעגועים העזים לארץ ישראל, לאדמה, לשורשים, לפוריות – התגלמו בדמות האילן ובמנהג אכילת הפירות. טו בשבט, היה המועמד הטבעי והיחיד למנהג זה. [...] לאכילת הפירות הצטרפה ברכה, שהביעה בצורה ברורה וחד-משמעית את המשאלה ואת הצורך שהביאו להתפתחות המנהג: 'יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שנזכה לעלות בקרוב לארץ ישראל, לאכול מפריה ולשבוע מטובה.' (שרה שוב, "גלגולו של חג")

הנה אנחנו כאן, בארץ ישראל. לכאורה געגועי הגלות הם נחלת העבר, שהרי אנו זוכים למה שלא זכו אבותינו: לראות שקדיה בפריחתה על אדמת ארץ ישראל, לאכול יום-יום מפירות הארץ ולחיות כאן, כמעשה שגרה.

אלא שאם נעמיק להביט בתבנית נוף מולדתנו הארץ ישראלית, נראה כי הגעגוע הוא חלק מאתנו. אילון שוורץ, במאמרו 'לחנך את דור המבול' מתאר זאת כך:

בהשתלמויות מורים מזדמנות, אני פותח בבקשה מהנוכחים לספר על מקומות בארץ שהיו מרכזיים בעיצוב זהותם. רוב הנשאלים מציינים נוף ילדות: הנדנדה על העץ בחצר של סבא וסבתא, הוואדי מאחורי הבית, המדורות בלילה ביער או בדיונות, עם החברים. כשהם נשאלים אם ביקרו באותם מקומות במשך השנים, רובם עונים, לפעמים בבכי, שהמקומות האלה נעלמו תחת כבישים ושכונות וקניונים. לא רק הנוף נעלם, אלא חלק מהשורשים, והזיכרונות והזהות נמוגו יחד אתם. לפעמים, בתוך המצוקה האישית של מחנך ומחנכת, בין תחושת האובדן לבין הרצון להשפיע על העתיד, נולד החינוך הסביבתי. (אילון שוורץ, 'לחנך את דור המבול', פנים 21, קיץ 2002)

הנה כי כן האדם שלנו הופך לתבנית נוף געגועיו. גם בישראל, מסתבר, אנו ממשיכים להתגעגע לארץ ישראל 'שלנו', הפרטית, שהייתה ואיננה עוד. טו בשבט הוא זמן להיזכר ולהתגעגע, והוא גם עת לעשות –

עת לבקוֹת וְעַת לְשַׁחֵק עַת סְפֹד וְעַת רְקוֹד [...] עַת לְבַקֵּשׁ וְעַת לְאָבֵד עַת לְשָׁמֹר וְעַת לְהַשְׁלִיךְ (קהלת, פרק ג)

טו בשבט הוא זמן להיעזר בגעגועים שלנו כמנוף לעשייה -

עת לעשות למען השטחים הפתוחים שעוד נותרו לנו.
עת לעשות סביבה כדי שילדינו, שיתגעגעו יום אחד לנוף ילדותם, יוכלו להראות לילדיהם-שלהם את הגינה הקהילתית אותה נטעו עם חבריהם והוריהם, את הבית העתיק שנשתמר

ויש לו סיפור לספר, את השדה ההוא, בקצה השכונה, את העץ הצנוע למראה, שעליו טיפסו כשהיו ילדים, את העץ הזקן והמרשים, שעדיין עומד על מכונו.

הוא [רבי טרפון] היה אומר, לא עליך כל המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין ליבטל.
אבל אם למדת תורה הרבה, נותנין לך שכר הרבה;
ונאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך. (משנה, פרקי אבות, פרק ב, יט)

טו בשבט הוא הזמנות להתחיל במלאכה הסביבתית ולא להיבטל ממנה; הוא זמן טוב ללמוד תורה יהודית-סביבתית;
טו בשבט הוא זמן לזכור, כי שמירה על נוף מולדתנו (העירוני, הכפרי, השכונתי - בכל מקום שאנחנו שם), הוא מלאכה שודאי שאנו וצאצאינו נקבל את שכר פעולתה.

רעיון ג' - שורשים ודאגה עולמית

רבות הן ההשוואות בין אדם לאילן, וטוב לשוב ולהזכיר אותן בטו בשבט.
נקרא-נא את דברי המשנה:

רבי אלעזר בן עזריה היה אומר:

כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה?

- לאילן שענפיו מרובין ושורשיו מועטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו;

אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו, למה הוא דומה?

- לאילן שענפיו מועטין ושורשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו

ממקומו, שנאמר: 'יְהִיָּה כְּעֵץ שֶׁתֵּיגֵל עַל-פְּלִגִּי-מִיָּם'.

(משנה, מסכת אבות, פרק ג, משנה יז)

מי מאתנו לא שואף להידמות לעץ הרענן והשורשי, שיכול לרוחות החזקות כי הוא יודע היטב מיהו וכי הוא נטוע באדמתו?

טו בשבט והיחס היהודי לעצים מזמינים אותנו להרהר בשורשים שלנו: בעולם שהופך לכפר גלובאלי, כשתרבות אמריקאית הופכת לתרבות שלטת, נוכל לעצור לרגע ולהביט על האדמה והשורשים בהם אנו נטועים - מהם השורשים שלנו? מהי התרבות המייחדת אותנו? כיצד אנו שומרים עליה מפני רוחות הגלובליזציה העזות?

איזה נוף ואיזו סביבה הם חלק מזהותנו - אלו מקומות מעוררים בנו זיכרונות, לאלו מקומות נבקש להביא את צאצאינו כשהם יכתבו את עבודת השורשים שלהם? **לאיזו קהילה אנו משתייכים ואלו קשרים אנו יוצרים בינינו לבין בני אדם בסביבתנו?**

טו בשבט הופך בהדרגה ל-'יום שמירת כדור הארץ היהודי'. ביום זה נוכל לחוות את המתח בין המקומי והשורשי לעולמי: מחד, כולנו, כל תושבי כדור הארץ, באותה הסירה - המסת קרחונים, כריתת יערות-עד ופליטת גזי חממה משפיעים על כולנו לרעה.
כמאמר המדרש:

תני [למד] רבי שמעון בן יוחאי: משל לבני אדם שהיו נתונים בספינה ונטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חבריו: למה אתה עושה כן? אמר להן: מה איכפת לכם, לא תחתני אני קודח? אמרו לו: מפני שאתה מציק עלינו את הספינה. (מדרש ויקרא רבה, פרשה ד, ו)

מנגד, הן חגיגות טו בשבט והן שמירת הסביבה **מכוונות לקיימות מקומית** – לשורשים שלנו, לסביבתנו הקרובה, לנוף ארצנו ולמעשה הסביבתי – להיות **לעץ שמעשיו מרובים מחכמתו**; לעץ שאינו חש את הניכור המערבי, והוא חלק מקהילה, מ-”יער אנושי”.

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ) כתב על כך:

אחד ממקורות הסבל הבסיסיים של האדם המודרני הוא חוסר ההשתייכות החברתית. הברידות האישית שמרגישים רבים, והרגשת הניכור הכללית של בני האדם בזמן הזה, הן ביטויים לכך שהאדם הפסיק להיות נטוע באדמה. כיום, רוב ההשתייכויות החברתיות הקיימות אינן מהותיות אלא פרקטיות בלבד. אנשים מתאגדים בקבוצות כדי לשמור על אינטרסים משותפים, אבל זהו שיוך כמעט מקצועי; הם אינם מרגישים שכאן הוא ביתם, שיש מקום שבו הם שתולים. זוהי יחידה שאורגנה במקרה, כדי לבנות הגנה והתקפה הדדיים ותו לא. אנשים רבים הם מעין נוודים, שבמקרה הזדמנו למקום מסוים, אך אין דבר מהותי אשר קושר אותם אליו. הם אינם חשים יחס מיוחד כלפי מקומם, ולכן הם נעקרים בקלות משם. מבחינה מסוימת דמותו של האדם המודרני מזכירה צמחי נוי פלסטיים, המסוגלים לפרוח מבלי להזדקק לאדמה, מפני שהם אינם חיים כלל. מציאות זו נובעת מן השאיפה לאידיאל החופש של הפרט, הרוצה לנתק את עצמו מכל חברה שהיא; האדם הפרטי מנסה להפוך את עצמו לתמצית וליסוד של המציאות כולה. העמידה על הזכות להיות אינדיבידואליסט בלתי תלוי, מאפשרת להסתדר בכל מקום באותה המידה, מפני שממילא אין הוא שייך באמת לאף אחד מהם. היחס במקרא לאדם כזה הוא ברור. אם מחד ניתן למצוא ביטויים כמו “צדיק כתמר יפרח, כארז בלבנון ישגה” או “והיה כעץ שתול על פלגי מים”, הרי שהאדם התלוש מתואר “כגלגל, כקש לפני רוח”, שפירושו: כמו שיח יבש שנעקר, והרוח מגלגלת אותו ממקום למקום. אדם שחייו אינם בנויים על יסוד קבוע, ממילא מרגיש שכל סוג של התקשרות ומחויבות הן לגביו כבלים, מאסר ומחנק. אדם כזה בעצם בחר לחיות כעץ כרות. (הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ), ‘האדם עץ השדה’, בתוך: חיי שנה, עמ’ 129-135)

העץ, כאמור, נותן פירות – הוא עץ מעשי. אם חפצים אנו להידמות לעץ, **נוכל לקבוע את טו בשבט כיום תחילת מעשינו הסביבתיים: וכך, משנה לשנה, נראה את פירות עמלנו – הקשר שלנו לשורשים ולאדמה יביא לפירות של אוויר נקי יותר, מיחזור הולך וגדל; קשרי קהילה חמים ומשמעותיים; זמן לפנאי המוקדש לעצמנו ולמשפחתנו, ולא רק לריצה אחרי הזמן האבוד, כשהעבודה היא המכתיבה לנו את סדר יומנו; הקטנת השימוש במקורות אנרגיה הולכים ומתכלים; נסיעה נינוחה על אופניים בשטחים הפתוחים בסביבתנו הקרובה, וכד’.**

כמו העץ, מדגיש בפנינו הרב אבן ישראל (שטיינזלץ), עלינו לזכור כי גם אצלנו ישנו קשר בין השורשים לבין ביטויים בעולם המעשה:

כאשר אדם מגיע לאיזו מדרגה, צריך הוא לדאוג שיהיה לה ביטוי מקביל גם בשורשים – בפעלו בעולם המעשה. אם לא יעשה כן – יאבד את יציבותו ואת שיווי משקלו, ועלול הוא להיעקר משורשו. כל חלקיו של העץ – על ענפיו הארוכים, עליו הירוקים ופירותיו המתוקים – כולם גדלים רק מכוח השורשים. השורשים אינם גלויים לעין, אינם מרהיבים ואינם טעימים, אך הם קבועים בקרקע, ומחברים את העץ כולו אליה. שורשים של עץ הם אחד הדברים החזקים ביותר שישנם, והם יכולים לבקוע כל סלע; את הכוח הזה אין לענפים, עם כל פארם. אדם צריך ללמוד מן העצים ולשמור תמיד על פרופורציה נכונה בין חכמתו, חלומותיו ושאיפותיו, לבין חיי המעשה שלו, פעולתו בתוך העולם ואחיותו בו. עיקרון זה נכון גם בנוגע לחיי העם בכללו. הענפים הם מנהיגי העם, העומדים בראשו, והם צריכים לדעת שבלי שורשים, ללא דאגה לקצוות של העם, לילדים ולמסכנים, וללא אחיזה בחיי המעשה, אין קיום לצמרת העץ. כנגד כל ענף שיוצא כלפי מעלה – צריך הן העם בכללו והן האדם הפרטי להוציא שורש למטה. (הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ), ‘האדם עץ השדה’, בתוך: חיי שנה, עמ’ 129-135)

המשורר דן פגיס ביטא רעיון דומה:

ארבעה שוחחו על האורן.
אחד הגדיר אותו לפי הסוג, המין והזן.
אחד עמד על מגרעותיו בתעשיית הקרשים.
אחד צטט שירים על אורנים בכל מיני שפות.
אחד הכה שורש, הושיט ענפים ורשרש.
(דן פגיס, שיחה, ‘כל השירים’, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1991)

רעיון ד - יום הדין הסביבתי

שרה שוב כותבת במאמרה על משמעותו של טו בשבט כיום הדין לאילנות:

בנוסף לממד החגיגי שיש בשם 'ראש השנה לאילן' - מצטרפת אליו גם הקונוטציה של 'יום הדין'. ראש השנה, על פי מסורת ישראל, הוא יום הדין לכל באי עולם, ועל כן יש בו אווירה של אימה וחרדה לגבי העתיד. חווייה זו נמשכה והועברה גם אל 'ראש השנה לאילן', כאילו היה הוא 'יום הדין' לגורל האילנות. מעניין, שעל פי המשנה (במסכת ראש השנה פרק א' משנה ב') - העולם נידון על פירות האילן לא בט"ו בשבט כי אם ב"עצרת". בחג השבועות. ואמנם, מבחינה חקלאית טהורה נקבע גורל הפירות בסיוון, בתקופה שבה חלות הפריחה והחניטה של הפירות, והצלחתם תלויה בגורמים אקלימיים משתנים האופייניים לעונה זאת. ובכל זאת הועתקה החרדה לשלום האילן ולפירותיו משבועות לט"ו בשבט. (שרה שוב, "גלגולו של חג")

החרדה לגורל האילן היא, כמובן, חלק מתפיסה יהודית-סביבתית. אך כאמור, אם אנו שואפים לעולם בר קיימא, עלינו לראות ביום הדין לאילן יום דין סביבתי במובן רחב יותר: בטו בשבט נוכל לבטא את דאגתנו הכנה להמשך קיומם של מגוון בעלי החיים והצמחים בעולמנו. ביום הדין הסביבתי נוכל לשוב ולקבל את מקומנו בעולם - מקום של מחויבות כלפי הבריאה ומקום של צניעות וענוה כלפי הברואים והמשך קיומם:

ד כִּי-אֲרָאָה שְׂמִיךְ מַעֲשֵׂה אֲצַבְעֶיךָ
יָרַח וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנְנֵתָ.
ה מֵה-אֲבוֹשׁ כִּי-תִזְכָּרְנִי; וְכִן-אָדָם כִּי תִפְקְדֵנִי.
ו וְתִחַסְרֵהוּ מַעַט מְאֹלָהִים; וְכַבֹּד וְהִדָּר תִּעֲטָרְהוּ.
ז תִּמְשִׁלֵּהוּ בְּמַעֲשֵׂי דְדִיךְ; כֹּל שִׁתָּה תַחַת-רַגְלִי.
ח צִנֵּה וְאֶלְפִים כָּלָם; וְגַם בְּהֵמוֹת שְׂדֵי.
ט צַפּוֹר שְׂמִים וְדָגֵי הַיָּם; עֲבֵר אֲרָחוֹת יָמִים.
י הִי אֲדַבְּרֵנִי: מֵה-אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל-הָאָרֶץ. (תהילים, מזמור ח')

טו בשבט יכול להיות לנו ליום של **חשבון נפש סביבתי** - מטו בשבט זה ועד טו בשבט הבא עלינו לטובה: **אלו מחויבויות סביבתיות לקחנו על עצמנו והאם עמדנו בהם - כיחידים, כקהילה, כמדינה וכחלק מהחברה האנושית בכללותה:** מה עשינו כדי לשמור על חיי אדם וחיי העצים; להקטין את הצריכה; למנוע בזבז מים יקרים; להקטין את הקרינה ממכשירי הטלפון הניידים; לשמור על הסביבה הקרובה לבינתנו; להגביר קשרים אנושיים בין בני משפחה, שכנים וקהילה, ועוד:

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שבכוח סגולת אכילת הפירות יתמלאו האילנות מעוד שפע הודם, לשוב שנית ולהגדילם ולהצמיחם מראשית השנה ועד אחרית השנה, לטובה ולברכה, לחיים טובים ולשלום. (תיקון טו בשבט, חמדת הימים)

יום הדין היהודי הגדול, יום הכיפורים, הוא יום חג למרות אווירת הקדושה ואימת הדין המלווה אותו. מכאן, שודאי **שטו בשבט יכול לשמור על צביון שמח ולהכיל בתוכו קבלת מצוות סביבתיות הלכה למעשה** (כמו - 'בל תשחית', 'צער בעלי חיים', 'לא תחמוד', 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם') **וכן קיום חשבון נפש סביבתי כחלק מטקסי החג וכחלק מהמחויבות לעולם בר קיימא.**

כחלק מציון טו בשבט כיום הדין הסביבתי, נוכל לקבל על עצמנו **להגביר את מעשינו הסביבתיים** ולהקטין ככל האפשר את אלה המסכנים את המשך קיומו של העולם כפי שהוא.

טו בשבט תשע"א מגיע חודש וחצי אחר האסון הנורא של השריפה בכרמל הימים הללו הם ימי חשבון נפש לאומי וסביבתי, ואין כמוהם להמחיש את הקשר בין דאגה לחיי אדם לבין דאגה לסביבה. ההזנחה הפושעת הקשורה למערך הכבאות עלתה בחיי עשרות בני אדם וגבתה מחיר סביבתי גדול. לצערנו העמוק, טו בשבט תשע"א הוא אכן יום דין וחשבון נפש, וכמו בכל יום דין טמונה בו הבטחה לשיפור ושינוי – בידינו הדבר לעשותו.

רעיון ה- עוד לא תמו כל פלאיך - הודיה על הטוב

אין כרבי נחמן מברסלב עודד אותנו לצאת אל בין היערות והצמחים:

דע, כי כל רועה ורועה יש לו ניגון מיוחד, לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם. כי כל בהמה ובהמה יש לה עשב מיוחד, שהיא צריכה לאוכלו. ולפי העשבים והמקום שרועה שם, כך יש לו ניגון מיוחד שהיא צריכה לאוכלו ולפי העשבים והמקום שהוא רועה שם, כך יש לו ניגון. כי כל עשב ועשב יש שירה שאומר, שזה בחיי פרקי שירה. ומשירת העשבים נעשה ניגון של הרועה. (רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוה"ר"ן, מוה"ר"ן דתניא דף כט, ע"ב)

הקירבה אל הבריאה מעוררת בנו הכרת תודה על יופיו ל העולם והבנה כי כל עשב ועשב, כל חיה וסוג הם ייחודיים וחשובים להמשך קיומו של העולם. יפי בריאה מעדן את הרגש הדתי ואת הכרת הטוב:

ובשוב דעתו אל מקור הטבע, מעשה ידי יוצר, ישובו אלו כל חמדות הנפש הטבעיות, רגשי קודש והתרוממות נפש אל אל אלים. וכל מידות טובות הטבעיות אשר לאדם הישר, אשר לא השחית דרכו על-ידי עזיבתו אורח ישרים הסלולה. (הראייה קוק, עין איה - ברכות, כרך ב' ירושלים תש"ן, עמ' 297)

בטו בשבט לא נזנח את היציאה אל יופיו של עולם, אדרבא - הקשר הבלתי אמצעי לנפלאות הבריאה הוא חלק מהבנתנו את חשיבותה של הסביבה.

במקום סיכום - בעקבות האסון בכרמל

הדברים שלעיל נכתבו, רובם ככולם, בטרם התרחשה השריפה האיומה בכרמל. מילות הסיום נכתבות לאחר ששכחה האש ובזמן שמשפחות הנספים עדיין יושבות שבעה על יקיריהם. דומה שכל מה שיכול היה להיאמר על הזלזול והשאננות כלפי חיי אדם, כבר נאמר. גודל האסון מותיר אותנו כואבים, והמילים - אין בהן צורך. הקשר בין הדאגה לאדם ולסביבה מעולם לא היה ברור יותר, והלוואי ולא היינו מגיעים להמחשה נוראה שכזו של הקשר בין השניים. הרב עוזיאל זצ"ל כתב בזמנו תפילה עבור הנוטעים אילנות בארץ ישראל. נדמה שדבריו יכולים לשמש לנו נחמה והשראה לנטיעת חיים של קיימות, של אחריות וערבות הדדית, דווקא בימים הקשים שלאחר האסון:

אבינו שבשמים

וגשמי רצון הורד בעתם	בונה ציון וירושלים
לרוות הרי ישראל ועמקיה	ומכונן מלכות ישראל.
ולהשקות בהם כל צמח ועץ.	השקיפה ממעון קדשך מן השמים
ונטיעות אלה	וברך את עמך את ישראל
אשר אנחנו נוטעים לפניך היום	ואת האדמה אשר נתת לנו
העמק שרשיהם וגדל פארתם	כאשר נשבעת לאבותינו
למען יפרחו לרצון	רצה ה' ארצך
בתוך שאר עצי ישראל	והשפע עליה מטוב חסדך.
לברכה ולתפארה.	תן טל לברכה

שער הלימוד

אוסף שיעורים ללימוד בחברותות, בחיק הטבע או בבית המדרש

כתבה : עינט קרמר
עריכה: מיכל ברגמן

לימוד א' - 'כי האדם עץ השדה' - לימוד ופעילות בטבע
לימוד ב' - 'צמיחה מן השורשים' - מתוך מה אנחנו פועלים בעולם?
לימוד ג' - 'דור לדור יביע אומר' - ערכים מתחדשים סביב ט"ו בשבט
לימוד ד' - 'פירות חמישה עשר' - על טבע, שממה וגאולה

לימוד א' - 'כי האדם עץ השדה' - לימוד ופעילות בטבע

כתבה: עינט קרמר

סוג פעילות: פעילות בחוץ (חורשה, גן, יער וכד'), לימוד מטקסטים, יצירה (רשות)

קהל יעד: בוגר, מעורב

זמן: שעתיים

עזרים: השיר 'כי האדם עץ השדה', צימוקים, שקדים, משרוקיות, נספח דפי מקורות, דפים, כלי כתיבה וצבעי מים, מטפחות לקשירת העיניים (לא חובה)

נושא הפעילות: פעילות במרחב המתמקדת בקשר בין האדם והעץ לרבדיו השונים

מטרות הפעילות:

א. ללמוד לחוות את הטבע באמצעות שימוש בחושים שונים (ראייה, מישוש, טעם וכו'), תוך התמקדות בנושא האילנות.
ב. להתמודד וללמוד על תפיסות העולם של הלומדים מתוך לימוד טקסטים יהודיים המשווים את האדם לעץ - הגדרת שורשים רוחניים, ענפי פעילות ופירות אישיים.

שלב א - פתיחה - במליאה:

א. הקבוצה תאזין לשיר 'כי האדם עץ השדה' ותדון בנקודות ההשוואה שמציג המשורר בין האדם לעץ.

ב. סבב בין המשתתפים, בו הם יציעו תכונות נוספות בהן לדעתן האדם דומה לאילן.

ג. המנחה יציג את מהלך הלימוד, בה יבחן הקשר האישי שלנו אל האילנות בדרכים שונות, על מנת שנוכל לנסח לנו את משפט 'כי האדם עץ השדה' שלנו, ולברר מהו עיקרו של טו בשבט עבורנו.

שלב ב - תרגילי חושים - בזוגות:

אפשרות א - 'תרגיל המצלמה' - חוש הראיה :

המשתתפים יתחלקו לזוגות וישוטטו במרחב כאשר בכל תור אחד מהזוג מתפקד כ-'מצלמה' והשני כצלם. ה'מצלמה' עוצם את עיניו והצלם מוביל אותו.

כאשר מבחין ה'צלם' בתמונת טבע ראויה ל'צילום' הוא מכוון את ה'מצלמה' היטב (כולל ראיית זום - הרמת יד ימין של ה'מצלמה' וראייה רחבה - הרמת יד שמאל של ה'מצלמה') ו'מצלם' את התמונה באמצעות שתי לחיצות על כף ידו של ה'מצלמה': בלחיצה הראשונה פוקח ה'מצלמה' את עיניו ובשנייה עוצם אותן שוב.

לאחר ש'צילמו' חמש תמונות, ה'מצלמה' פוקח את עיניו ומנסה לשחזר את המסלול שנעשה בטבע על ידי התמונות החקוקות בזיכרונו.

התרגיל יבוצע פעמיים כשבכל פעם ה'צלם' וה'מצלמה' מחליפים תפקידים. בבחירת התמונות המצולמות יש למקד את החניכים שהתמונות יהיו קשורות לעצים (החל ממראה החורשה כולה, וכלה בתמונת בליטה מעניינת על אחד הענפים).

אפשרות ב - "מסע תחושת" - חוש המישוש :

המשתתפים מתחלקים לזוגות, כאשר כל אחד בתורו עוצם עיניים ומובל לטיול על ידי בן זוגו, שעניו פקוחות.

המשתתף שעניו פקוחות עוצר בדרך בשלוש נקודות בהן הוא נותן לחבר שעניו עצמות למשש את העץ הצמוד אליו. לאחר מכן פוקח המובל את עיניו ומנסה לשחזר את המסלול שעבר עם חברו, באמצעות מישוש העצים סביבו.

אפשרות ג - 'יומן מסע' - מגוון חושים (תרגיל בודדים לקהל בוגר):

כל משתתף הולך לבדו לפינה אחרת במרחב כשהוא מצויד במשרוקית (להתריע מפני סכנה), בשקית עם חמישה שקדים וחמישה צימוקים (צידה לדרך), ובדף ועט (יומן מסע). המשתתף בוחר עץ ומבלה לידו כ-15 דקות כאשר בזמן זה עליו להתבונן בעץ, למשש אותו, להריח את גזעו ואת עליו וכו'. על המשתתף לתעד את מראה עיניו, משמע אוזניו, התחושות העולות בו וכד' - ב-'יומן המסע' שאיתו.

שלב ג - במליאה:

א. פתיחה - המנחה מחלק לכל משתתף צימוק בודד ומנחה את הקבוצה כיצד לאכול אותו באמצעות הפעלה א-ר-ו-כ-ה המפעילה את כל החושים ומאפשרת למשתתפים להתרכז באמת במרקם הצימוק, ריחו, טעמו, וליהנות ממנו הנאה שלמה.

ב. המנחה עורך סבב שבו המשתתפים מספרים את התרשמותם משני התרגילים (תרגיל הפתיחה ואכילת הצימוק).
ג. המנחה מסביר על חשיבות המגע הבלתי אמצעי עם הטבע ועל מושג ה'חוויה' (חוויה - חי+הוויה - לחיות את ההוויה).

ניתן לסכם בקריאה משותפת של דבריו של הסופר מילן קונדרה:

מדוע נעלמה ההנאה שבאיטיות? היכן הם הולכי הבטל מימים עברו?
היכן הם אותם גיבורים משוטטים של שירי העם, אותם בטלנים שנדרו לאיטם מטחנת רוח אחת לרעותה ולנו תחת כיפת השמים?
האם נעלמו יחד עם שבילי הכפרים, יחד עם כרי הדשא וקרחות היער, יחד עם הטבע?
פתגם צ'כי מגדיר את בטלתם המתוקה באמצעות מטאפורה: הם מתבוננים בחלונותיו של האל הטוב. מי שמתבונן בחלונותיו של האל הטוב אינו יודע שעמום; הוא מאושר.
(מילן קונדרה, מתוך 'ההנאה שבאיטיות', 2005)

שלב ד - בקבוצות קטנות:

א. כל קבוצה מקבלת דף מקורות הן ביחס בין האדם ובין העץ (הדף מופיע בסוף היחידה). המשתתפים קוראים את המקורות ודנים בנקודות המופיעות בדף.
ב. כל קבוצה משרטטת על דף דמות אדם - עץ ומגדירה את שורשיו, גזעו, ענפיו ופירותיו לפי מסקנות הדיון שערכו קודם.

שלב ה - סיכום:

אפשרות א - ביחידים :

כל משתתף מקבל נייר וצבעי מים ומצייר לעצמו את משמעות המשפט "כי האדם עץ השדה" לגביו.

אפשרות ב - במליאה:

א. כל קבוצה בונה דמות אדם-עץ מחומרים שונים (קופסאות, תמונות מעיתונים, מכסים, תבניות ביצים, חלקי עץ שנשרו וכד').

ב. כל קבוצה מציגה את הדמות שיצרה ומסבירה את מרכיביה.

ג. המנחה מסכם - חווינו את הקשר בינינו ובין העץ הן ברמת החושים והן ברמה המחשבתית. שתי רמות שלא נגענו בהן הן הרמה המעשית והרגשית. בשלב הזה ניתן להתמקד ברמה המעשית - לנטוע עצים, לעשב סביב עץ, להשקות שתילים.

ניתן גם לפנות למישור הרגשי - כל אחד ניגש לעץ ומברך אותו/מדיטציה קבוצתית של הודיה לחורשה על שאירחה אותנו.

'כי האדם עץ השדה' - דף מקורות:

עיינו במקורות הבאים וערכו דיון בעקבות השאלות המצורפות למקורות. בתום הדיון שרטטו את דמות האדם-עץ שעלתה מתשובותיכם לשאלות (עזרה - התמקדו בשורשים, בגזע, בענפים ובפירות).

תקומתו של העץ איננה מושרשת בענפים ובעלים ובפירות המפוארים, - אלא בשורשיו, שהם מחוזקים במקום אשר הרוחות והסערות לא תגענה שמה. הם מתחזקים על מקור מים חיים של התחדשות. העץ איננו דואג בזמן שהסערות תופסות אותו, מנענעות אותו כופפות אותו, - הוא לא נע ולא זע ממקומו, וכל זמן שהוא לא נעקר ממקומו, היה תהיה לו תקומה! ועל כן נמצא שהאילן לא הפסיד כלום, ואדרבא - החליף כוח במאבק. כן הוא האדם. כל זמן שהוא נצמד לשורשיו הרוחניים - שום רוח לא תעקור אותו ממקומו. ונהפוך הוא, הסערות תעוררנה את כוח ההתחדשות. (רבי שמשון רפאל הירש, במעגלי שנה)

לדיון:

- האם את/ה מזדהה עם השוואה זו של האדם לעץ?
- מהם **שורשיו** הרוחניים הנוטעים אותך 'לקרקע העולם'? ממה הם ניזונים?
- על אילו סערות מדובר בקטע, וכיצד הן מעוררות רוח התחדשות? חפשי/ דוגמה מתאימה מחייך.

ענפים

משול האדם בהיוולדו לעולם התחתון לעץ עבות שתול על פלגי מים, המכה שורשים חזקים למטה וענפיו פרושים כלפי מעלה. אף הנשמה כך: שרשה חצוב מתחת לכסא כבודו של השם יתברך, אבל למעלה בשמים יש לה רק שורש ואילו למטה היא עושה גם ענפים ומתפצלים ממנה אורות הקודש לאין שיעור. (אליעזר שטיינמן, באר חסידות)

לדיון:

- האם תפקיד השורש בקטע זה זהה לתפקידו בקטע הראשון?
- מה הם ה'**ענפים**' בעולם הרוחני שלך?

פירות

לכל עשב ואילן יש מלאך בשמים המכה בו ואומר לו: גדל! ואם כורתים אותם פוגעים בכוח שלמעלה המצווה להם לגדול. והשוו חכמים את יציאת נשמתו של האדם לכריתת העץ, שאמרו בפרקי דרבי אליעזר: 'בשעה שכורתים אילן שעושה פירות, קולו יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע'. וכן בשעה שהנשמה יוצאת מן הגוף. אם כן שווים הם, לפי שבשעה שכורתים העץ נפסק אותו הכוח שהיה אומר לו: גדל! וזהו 'כי האדם עץ השדה'. (רבי יעקב כולי, מעם לועז)

- א. במה מושווים כאן האילן והאדם?
- ב. מדוע לדעתך מודגש כאן כי האילן בו מדובר הוא אילן שעושה פירות?
- ג. מהם פירותיו של האדם? מהם פירותיך שלך?

לימוד ב' - " צמיחה מן השורשים " - מתוך מה אנחנו פועלים בעולם?

כתבה: עינט קרמר

סוג פעילות: פעילות בחוץ (חורשה, גן, יער וכד'), לימוד מטקסטים, יצירה (רשות)

קהל יעד: קהילות, נוער ומבוגרים

זמן: שעה וחצי

עזרים: דפי מקורות, דפי ציור, כלי כתיבה וחומרי יצירה

נושא הפעילות: לימוד בנושא השורשים והשורשיות על-רקע השפעתה של התרבות הגלובאלית על חיינו המנתקת ומטשטשת שורשים מקומיים

מטרות הפעילות:

א. היכרות עם מורכבותו של המושג 'שורשים' בחברה המושפעת מהתרבות הגלובאלית.

ב. לימוד על משמעותם של השורשים לחיינו כיום וכיצד נוכל לשמר אותם באופן מעשי.

שלב א- פתיחה- במליאה:

קריאה משותפת של השיר 'עץ הזית 2002':

עץ הזית 2002 / אגי משעול

תקעו אותו בין שלשת עצי קוקוס
על מצע אדמדם של טוף מההום סנטר
באמצע צמת שהפך בין לילה
לכר.

נהגים הממהרים לביתם

יכולים אולי לראות אותו מבעד לשני

כדי חרס

נוטים על צדם

אבל אין להם זמן לספור המפתל

העולה מגעו

או צמרתו הגזומה בהומור של קבלנים

ואין הם יכולים לנחש את שרשיו

המגששים נבוכים

באדמה הזרה,

לופתים עוד כמו צדה לדרך -

אדמת-אם שדבקה במ.

בהמולת החישוף.

זיתיו המושטים לאין דורש משחירים

את פני

ושום ורדים ננסים לא יסיחו את לבי

מן הבושה.

לדיון במליאה:

- איזה משפט בשיר דיבר אליכם במיוחד? מדוע?
- מדוע, לדעתכם, שמו את עץ הזית בכיכר?
- איזו תופעה מציג השיר?
- מדוע אגי משעול מרגישה בושה?

שלב ב - לימוד בחברותה - דף מקורות

לימוד בקבוצות קטנות של דף המקורות העוסק במשמעות שורשיות בחיינו.

תקומתו של העץ איננה מושרשת בענפים ובעלים ובפירות המפוארים,
 - אלא בשורשיו, שהם מחוזקים במקום אשר הרוחות והסערות לא תגענה שמה.
 הם מתחזקים על מקור מים חיים של התחדשות. העץ איננו דואג בזמן שהסערות תופסות אותו, מנענעות אותו
 כופפות אותו, - הוא לא נע ולא זע ממקומו,
 וכל זמן שהוא לא נעקר ממקומו, היה תהיה לו תקומה!
 ועל כן נמצא שהאילן לא הפסיד כלום, ואדרבא - החליף כוח במאבק.
 כן הוא האדם. כל זמן שהוא נצמד לשורשיו הרוחניים - שום רוח לא תעקור
 אותו ממקומו. ונהפוך הוא, הסערות תעוררנה את כוח ההתחדשות.
 (רבי שמשון רפאל הירש, במעגלי שנה)

לדיון:

- איזו השוואה מציג הקטע בין האדם לעץ? מהם השורשים? מהם הענפים והפירות?
- מהם שורשיך הרוחניים הנוטעים אותך ל'קרקע העולם'? ממה הם ניזונים?
- נסו לחפש דוגמה מהחיים בהם הסערות עוררו דווקא 'רוח התחדשות'. מה היה תפקיד השורשים בדוגמה?

הוא [רבי אלעזר בן עזריה] הִיהָ אֹמֵר, כֹּל שֶׁחֲכַמְתּוּ מְרַבֶּה מִמְעֵשָׂיו, לָמָּה הוּא דוֹמֶה?
 לְאֵילָן שֶׁעֲנָפָיו מְרַבִּין וְשָׂרְשָׁיו מְעֵטִין, וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקְרֶתָּהּ וְהוֹפְכֶתָּהּ עַל פְּנֵיו.
 אָבֵל כֹּל שֶׁמְעֵשָׂיו מְרַבִּין מְחַכְמְתוּ, לָמָּה הוּא דוֹמֶה?
 לְאֵילָן שֶׁעֲנָפָיו מְעֵטִין וְשָׂרְשָׁיו מְרַבִּין,
 שֶׁאֶפְלוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אִין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְקוֹמוֹ,
 שֶׁנֶּאֱמַר (שם), וְהִיא כְּעֵץ שֶׁתִּגַּל עַל מַיִם וְעַל יַדְבַל יִשְׁלַח שָׂרְשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי קָבֵא חָם,
 וְהִיא עֲלֵהוּ רַעְבֵּן, וּבִשְׁנֵת בְּצִרְתָּ לֹא יִדְאָג, וְלֹא יִמְלֵשׁ מְעֵשׂוֹת פְּרִי:
 (משנה מסכת אבות פרק ג, משנה כא)

לדיון:

- מהם השורשים המחברים את האדם למקומו על פי דברי מסכת אבות?
- במה תפיסה זו שונה מזו של הקטע הקודם?
- מהם, לדעתכם, הכוחות המאפשרים להיאחז במקום בו יש סערות חזקות במיוחד?

יצירה בחברותות:

נסו לצייר את ה'עץ שלכם' - במה אתם נטועים? מהם השורשים שלכם? מהו הגזע, הענפים, הפירות? מה תפקיד הקהילה בעץ?

היעזרו בפירוט הבא:

שורשים - מוסתרים באדמה, משם זורמים מזונות ומים לכל חלקי העץ, אם הם עמוקים ורחבים הם יוצרים יציבות ויכולת עמידה ברוחות סערה.

גזע - זהו עמוד השדרה של העץ. לעיתים משתרג לרוחב (זית) ולעיתים כמו תורן לגובה (ברוש), הגזע מתפצל לענפים (עץ פלורליסטי).

נוף - זוהי חזונו החיצונית של העץ המורכבת מענפים ומעלים. העלים מקבלים את השמש והאוויר ומייצרים מהם מזון נוסף. הנוף אחראי לתהליך הפוטוסינתזה.

פרי - יתכן וייעודו של הפרי הוא להזין עוברים ושבים. הפרי נושא סגולת המשכיותו של העץ, ומכאן הקשר בין המילים - פרי, הפריה ופריון.

שלב ג - אסיף במליאה:

כל חברותא מציגה את ה'עץ' המבטא אותה.
כל חברותא מציגה את התובנות העיקריות שעלו במהלך הלימוד לגבי מושג השורשים.

לדיון משותף:

- מהי חשיבות מושג השורשים בחברה בת קיימא, לדעתכם?
- האם אתם פועלים בכיוונים אלה בחייכם? כיצד?
- מה עלינו לעשות כדי לשמר את שורשינו?

שלב ד - סכום:

קריאה משותפת של שירה של לאה גולדברג:

עצי זית / לאה גולדברג

זו אפוא השיבה הטובה!
הקשב, הקשב למשב
הרוח בנוף הזיתים.
איזו צמיחה ענווה!
התשמע? הם אומרים עכשיו
דברים נבונים ופשוטים

עמדו בניסיון השרב
ובאו בסוד הסער -
וכנצח ניצבו במורד
הגבעה מול הכפר שחרב
מכסיפים באורו הצונן של הסהר.
עמוד, מה גדושה השלווה.

לימוד ג' - 'דור לדור יביע אומר': ערכים מתחדשים סביב טו בשבט

כתבה: עינט קרמר

קהל יעד: קהילות, מבוגרים

משך זמן: כשעה וחצי

עזרים: דפי מקורות

נושא הפעילות: לימוד על גלגוליו השונים של טו בשבט ועל משמעותו של החג עבור המשתתפים

מטרות הפעילות:

- היכרות עם גלגוליו השונים של טו בשבט: מיום הקובע לענייני תרומות ומעשרות מן האילן, לחג של געגועים לארץ ישראל, דרך 'יום הנטיעות הציוני', ועד לחג אוניברסאלי בימינו, כמעין יום כדור הארץ יהודי.
- בירור לגבי ערכים יהודיים מרכזיים בתקופות השונות.
- בירור לגבי הערכים המובילים בקבוצה הלומדת.

חלק א - במליאה:

המנחה מספר לקבוצה מעט על התהליך שעבר טו בשבט לאורך ההיסטוריה. ניתן ללמוד על התהליך במאמרו של מאיר בן שחר על גלגוליו השונים של טו בשבט באתר ישיבת הר עציון (מופיע גם באתר טבע עברי: 'טו בשבט' - 'הגות')

חלק ב- לימוד בחברותות:

המשתתפים יתחלקו לארבע חברותות.
כל חברותא תלמד דף מקורות העוסק בגלגולו של טו בשבט בתקופה אחרת.

דף מקורות לקבוצה מספר 1:

ארבעה ראשי שנים הם:

באחד בניסן - ראש השנה למלכים ולרגלים.

באחד באלול - ראש השנה למעשר בהמה.

באחד בתשרי - ראש השנה לשנים, ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות.

באחד בשבט - ראש השנה לאילן - כדברי בית שמאי.

בית הלל אומרים: בחמישה עשר בו.

(משנה, ראש השנה פרק א' משנה א')

טו בשבט - ראש השנה לבחינת מעשרות

תנו רבנן: אילן שחנטו פירותיו קודם טו בשבט מתעשר [נותן מעשר] לשנה שעברה. אחר טו בשבט - מתעשר לשנה הבאה.

(תלמוד בבלי, מסכת ראש השנה, דף טו, עמוד ב).

המסים ששילמו אבותינו היו לא יותר מעשרים אחוז. בסך הכל שילמו שני מעשרות מן היבול, ועוד תרומה קטנה. המעשר הראשון ניתן ללוי, והמעשר השני - בכל שנה שלישית ושישית נהפך למעשר עני, וניתן לעניים. בשנים האחרות הוא נאכל על ידי האיכר עצמו ובני ביתו בעלותם לרגל לירושלים. מעין תמריץ לעלייה לרגל. לתרומה שניתנה לכוהנים, לא נקבע שיעור (ומאוחר יותר העמידו אותה על מינימום של שני אחוזים)....

במשנה, שהובאה לעיל, מצויה מחלוקת בין בית הלל לבין בית שמאי. בית שמאי מחזיקים באחד בשבט, אולי מפני שכל ראשי השנים הם באחד בחודש. בית הלל אומרים 'בחמישה עשר בו', וכידוע ההלכה היא תמיד כבית הלל. חכמינו זיכרונם לברכה, גם אם היו אנשי ספר וחובשי ספסלים בבית המדרש, לא היו מנותקים מן הטבע. הם התבוננו בו ואהבו אותו. הם הכירו אפילו את התהליכים הסמויים בגזעו ובשורשיו של האילן, והתחשבו בהם בקבעם הלכות.

בחורף, כשעצי הפרי עומדים בשלכת, אין הם צורכים מים ומזון, ועל כן אין הולכה של מים ושל חומרי מזון מן השורשים לעלים. רק כאשר מתחממים האוויר והארמה ומתחיל הלבלו, מחדשים העצים את שאיבת המים מן הקרקע. לפיכך אמר ר' זעירא:

'עד כאן [עד ט"ו בשבט] הן [האילנות] - חיים ממי השנה שעברה, מכאן ואילך הן חיים מימי השנה הבאה, (תלמוד ירושלמי, ראש השנה, פרק א הלכה ב). ורש"י פירש: 'הואיל ויצאו רוב גשמי השנה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטין מעתה'.

(גלגולו של חג / שרה שוב)

החמישה עשר בשבט הוא אחד מימי התזכורת החשובים ביותר בלוח השנה לחשבון נפש מוסרי סוציאלי. ביום זה אמור כל מי שיש לו גן לרדת אל גנו, לחשב את כל הפרות והרווחים שעשה במשך השנה, ולהפריש מתוכם את מה שהוא חייב להפריש לטובת כל אלו שאין להם גן ואין להם פרות לאכול ממנו.

(ארי אלון, יה בשבט, הוצאת 'בינה', תשנ"ט 1999)

- מה ניתן ללמוד על החברה בתקופה המוזכרת במקורות?
- אילו ערכים הנחו, לדעתכם, את דרכה של החברה באותה תקופה?
- מה היה היחס לטבע של ארץ ישראל בתקופה זו?
- טו בשבט חברתי - סביבתי' - כיצד כותרת זו באה לידי ביטוי כאן?
- מה הייתם לוקחים מתקופה זו לטו בשבט של דורנו?

דף מקורות לקבוצה מספר 2:

ומנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה ולומר דברי שירות ותשבחות עליהן כאשר הנהגתי לכל החברים אשר עמדי. ואם כי בדברי כתבי הרב האר"י זלה"ה לא נמצא מנהג זה, מכל מקום לדעתי תיקון נפלא הוא בנגלה ובנסתר.

(חמדת ימים, מתוך ההקדמה לסדר טו בשבט).

רקע: 'ספר חמדת הימים', שהודפס בקושטא וכנראה שנכתב בצפת, אנחנו מוצאים לראשונה שמקובלי צפת חיברו 'סדר' מיוחד לט"ו בשבט: מחבר הספר מביא עולם שלם של תיקונים שנעשים תוך כדי אכילת פירות ושתיית ארבע כוסות וזאת על מנת לתקן את שלושת העולמות: עולם הבריאה, עולם היצירה ועולם העשייה. אכילה מפירות האילן מקבילה לתיקון האדם והתקדמותו בעולמות רוחניים, ומטרתה 'להשפיע את שפע האילן הקדוש - עץ החיים'. סדר זה של החג נדפס גם בספר נפרד, בשם 'פרי עץ הדר', וזכה לתפוצה רחבה בקרב קהילות ישראל.

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו, שבכוח סגולת אכילת הפירות יתמלאו האילנות מעוז שפע הודם, לשוב שנית ולהגדילם ולהצמיחם מראשית השנה ועד אחרית השנה, לטובה ולברכה, לחיים טובים ולשלום.

(מתוך: סדר המקובלים בצפת)

לעומת התיקון הסוציאלי של חכמי המשנה, הדגש בחמישה עשר בשבט של המקובלים הוא על תיקון עולם תיאור-קוסמי - העולם התקלקל בעקבות הטעימה מפרי עץ הדעת, והגירוש מגן העדן שבא בעקבותיו. המקובלים (תלמידי האר"י) לקחו על עצמם לתקן את הקלקול הזה על ידי ריטואלים רבים הפזורים על פני לוח השנה שלהם (תיקוני חצות, תיקון ליל שבועות וכדו'). החמישה עשר בשבט הוא יום שבו משתדלים מקובלים רבים להתקרב ככל האפשר אל גן העדן, לטעום מפרותיו ולתקן את אילנותיו הפגומים. הם עושים זאת על ידי ריטואל ארוך ומתמשך של סדר טו בשבט, שבמרכזו הם טועמים מפירות העולם הזה ומברכים עליהם בטכניקות מיוחדות של התכוונויות שמיועדות אל פירות ואילנות העולמות השמימיים.

(ארי אלון, יה בשבט, הוצאת 'בינה', תשנ"ט 1999)

דע לך כי כל רועה ורועה יש לו ניגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם. כי כל עשב ועשב יש לו שירה. ומשירת העשבים נעשה ניגון של רועה.

אם הייתי זוכה לשמוע את קול השירות והתשבחות של העשבים. איך כל עשב ועשב אומר שירה לשם יתברך. בלי תמיהה ובלי שום מחשבות זרות. ואינם מצפים לשום תשלום גמול. כמה יפים ונאים כששומעין השירה שלהם.

וטוב מאוד ביניהם לעבוד את ה' ביראה תיכף כשאדם מתעורר להשתוקק לארץ ישראל. אזי כפי התעוררותו ותשוקתו. נמשכת עליו הארה מקדושת ארץ ישראל... (רבי נחמן מברסלב, שיחות הר"ן, קסג)

- מה ניתן ללמוד על החברה בתקופה המוזכרת במקורות?
- אילו ערכים הנחו, לדעתכם, את דרכה של החברה באותה תקופה?
- מה היה היחס לטבע של ארץ ישראל בתקופה זו?
- 'טו בשבט חברתי - סביבתי' - כיצד כותרת זו באה לידי ביטוי כאן?
- מה הייתם לוקחים מתקופה זו לטו בשבט של דורנו?

דף מקורות לקבוצה מספר 3:

למען חבב את הנטעים... יש לבית הספר לעשות יום-טוב את היום אשר נועד מימי קדם בישראל לראש השנה לאילנות. לערוך בו במערכת ברוב חן והדר את העצים, הנטעים, השושנים והפרחים, ככל אשר יעשו בארצות אירופא בראשון לחודש מאי.

(זאב יעבץ, מתוך הארץ, תרנ"א)

רקע: בשנת 1884 התקיים בארץ טקס הנטיעות הראשון בטו בשבט במושב ייסוד המעלה. שש שנים לאחר מכן בטו בשבט בשנת תר"ץ-1890 יצא המורה והסופר זאב יעבץ עם תלמידיו מבית הספר בזיכרון לנטיעה חגיגית, והחליט במודע לקבוע אופי חדש לטו בשבט. יוזמה זו נקלטה במושבות עבריות נוספות, ובשנת 1908 הכריזה הסתדרות המורים על טו בשבט כחג הנטיעות, ומאוחר יותר אימצה הקרן הקיימת לישראל את המועד הזה. הרקע הרעיוני למנהג הנטיעות מופיע במדרש תנחומא:

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל; אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא נטע, אלא הוור זהירים בנטיעות... כשם שכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם, שלא יאמר אדם: אני זקן, כמה שנים אני חי, מה אני עומד ומתייגע לאחרים? למחר אני מת!... לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא - עוד יוסיף ונטע, אפילו יהיה זקן.

(מדרש תנחומא, פרשת קדושים)

החמישה עשר בשבט של הציונים הוא יום תיקון לאומי-הסטורי של קלוקלי הגלות, שבאו הן על ידי גורמים חיצוניים כגון דיכוי ואנטישמיות והן על ידי גורמים פנימיים כגון המנהיגות ההלכתית. יותר מכל יום אחר סימן יום זה את שאיפותיהם של הציונים לתקן את טבעם הגלותי, לחדול מן הריחוף האווירי, ולהתחבר מחדש אל כברת אדמה וארץ. ביום הזה לימדו הציונים את עצמם ואת ילדיהם לצבוע את ארץ ישראל בירוק על ידי נטיעת רבבות אילנות. באופן כזה, כך האמינו, יירשו מחדש את מולדתם על ידי הפרחת שממותיה. וכמו כן, כך קיוו, ילמדו הם את עצמם ואת ילדיהם לחדול מן הריחוף הגלותי, ולנחות סוף סוף על קרקע מוצקה. (ארי אלון, יה בשבט, הוצאת 'בינה', תשנ"ט 1999)

שלהי קיץ / רחל

הוי, ארצי, הורתי, מדוע
כה שדוף נופך ועצב?
זכרונה של ארץ חורגת
בלי משים עולה על הלב:

על גבעה - פרחי אשוח,
במישור - ישישי אלון.
במורד, על חופי הפלג,
בנות לבנה בכסות שבתון;

יד השמש תקצר מהקע
בלב היער רמח אדם,
יום תמים במשפן בני ארן
אפלה ריחנית וחסום.

הוי, אמי! הן נחלה עליך,
הן נתבע עלבונך מאל -
על מפי צהריך בקדם
עוד תרעיפי נחוח וצל.

שיר בוקר / נתן אלתרמן

בהרים כבר השמש מלהטת
ובעמק עוד נוצץ הטל,
אנו אוהבים אותך, מולדת,
בשמחה, בשיר ובעמל.
ממורדות הלבנון עד ים המלח
נעבור אותך במחרשות,
אנו עוד ניטע לך ונבנה לך,
אנו ניפה אותך מאד.

נלבישך שלמת בטון ומלט
ונפרוש לך מרבדי גנים,
על אדמת שדותיך הנגאלת
הדגן ירנין פעמונים.
המדבר, אנו דרך בו נחצובה,
הביצות, אנחנו ניבשן,
מה ניתן לך עוד להוד ושובע,
מה עוד לא נתנו וניתן....

- מה ניתן ללמוד על החברה בתקופה המזוכרת במקורות?
- אילו ערכים הנחו, לדעתכם, את דרכה של החברה באותה תקופה?
- מה היה היחס לטבע של ארץ ישראל בתקופה זו?
- טו בשבט חברתי - סביבתי' - כיצד כותרת זו באה לידי ביטוי כאן?
- מה הייתם לוקחים מתקופה זו לטו בשבט של דורנו?

דף מקורות לקבוצה מספר 4:

...וכך היו נוטעים ונוטעים, עד שהתמלאה הארץ בעצים ולא נשארו מקומות פנויים לנטיעה בקרבת בתי הספר. ומשניטלה מטו בשבת מצוות עשה זו, הלכה דמותו של החג ונתמעטה - הוא היה לחגם של גני ילדים, שבו אוכלים פירות מיובשים מתורכיה ומיוון. אבל לא חג כטו בשבת יותר על קיומו. במדינת ישראל נתגלה צורך חדש - הגנה על טבע הבר של ארץ ישראל, ההולך ונהרס בגלל התנהגות בלתי אחראית של אזרחים ומוסדות... החברה להגנת הטבע נחלצה להגנת טבע הבר של ארץ ישראל. ביוזמתה הפך טו בשבת ליום שמירת הטבע. והשבוע שבו חל טו בשבת הוכרז כשבוע שמירת הטבע. רוח חדשה, תוכן חדש, ומנהגים חדשים. המנהג המרכזי שתרם פרק זה בתולדות טו בשבת, הוא היציאה אל חיק הטבע - טיולים, סיורים מודרכים, והנאה מיופיו העשיר של הטבע בעונה זו של השנה. טו בשבת בא להציל את הטבע, ונמצא ניצל על ידו. (שרה שוב, גלגולו של חג)

טו בשבת האקולוגי מהוה, לדעתי, בבואה מרתקת של מודל יהודי שורשי בעל עימותים משמעותיים הן עם היהדות הציונית (פוסט-ציונית?) והן עם היהדות ההלכתית (ניאו הלכתיות?). עימות עם הציונות בא לידי ביטוי, בין השאר, בעצם הפיכת טו בשבת ליום אדמה עולמי ולא רק יום של אדמת ארץ ישראל. על אותו מישור יש לטו בשבת האקולוגי גם התנגשות חזיתית עם היהדות ההלכתית, שכן הוא רואה את עיקרו של טו בשבת ההלכתי כיום הקשור במצוות התלויות בעולם כולו ולא דווקא בארץ ישראל - המסר העומד מאחורי טו בשבת האקולוגי הוא שיש לפרש את הביטוי "ארץ" לא כארץ ישראל דווקא, אלא כאדמה, או תבל וכד'. (ארי אלון, יה בשבת, הוצאת 'בינה', תשנ"ט 1999)

יש לנו צורך דחוף בחידוש האחריות של האדם לעולם הטבע שמסביב לנו. כשאנו קוראים להפחתת השימוש לרעה והניצול הגס של אוצרות האדמה, ליחס של כבוד ולהגנה על האוויר, הקרקע והמים, לשימור המינים בעולם הצומח והחי, הרינו זקוקים ללשון תיאולוגית שתשמש בסיס לאותו שינוי ביחסו של האדם. התקופה שבה אנו חיים ממש זועקת ללשון של אמונה, המדברת על האחדות שמונחת ביסוד כל המציאות, שמתגלה בשונות ובריבוי של החיים, ...אותה אחדות תלויה במושג הבריאה, בהרגשה שכל ההוויה נובעת ממקור [...] גם כאן קשה לקבוע את הדברים לפרטיהם, ועל כל יחיד וכל קהילה למצוא את הדרכים כיצד יקיימו מצוות אלו. למשל, אין ספק שנכון יהיה להגיע לרמה גבוהה של תודעה ומעשים ביחס לאופן שבו אנו חיים, המוצרים שאנו צורכים והדרכים שבהן אנו נפטרים מפסולתם. חייבים אנו לחדול מן הניצול המוגבר וחסר החמלה של אוצרות הטבע. (אברהם גרין, בקשו פני קראו בשמי)

- מה ניתן ללמוד על החברה בתקופה המוזכרת במקורות?
- אילו ערכים הנחו, לדעתכם, את דרכה של החברה באותה תקופה?
- מה היה היחס לטבע של ארץ ישראל בתקופה זו?
- טו בשבת חברתי - סביבתי' - כיצד כותרת זו באה לידי ביטוי כאן?
- מה הייתם לוקחים מתקופה זו לטו בשבת של דורנו?

חלק ג – אסיף במליאה:

כל חברותא משתפת במסרים שעלו מתוך הלימוד שלה. המנחה, בשיתוף הקבוצה, עורך רשימת 'ערכים ומשימות לטו בשבת שלי'.

חלק ד – סכום:

קריאה משותפת מתוך: 'חמשת כוסות טו בשבת' מאת עינט קרמר (את המאמר המלא ניתן למצוא באתר טבע עברי: 'טו בשבת' – 'הגות

טו בשבת של כל אחד – כוסו של אליהו (או של כל אחד מאיתנו)

כפי שראינו טו בשבת הינו חג שעבר במהלך ההיסטוריה גלגולים שונים ומגוונים. כל גלגול וגלגול לא צמח בריק – אלא מתוך הגלגולים שקדמו לו במסורת נפלאה של הכלה והתחדשות. בכל כוס של ט"ו בשבת מהולים תכני הכוסות שלפניה והם שנותנים לה את טעמה המיוחד.

כיום על כל אחד ואחת מאיתנו מוטלת החובה והזכות למזוג לעצמו את הכוס החמישית – כוס אישית של טו בשבת – המזיגה המיוחדת לכל אחד מאיתנו של תכני הכוסות שהוענקו לנו על ידי אבותינו, הצירוף הייחודי לנו של המשמעויות החברתיות, רוחניות, לאומיות וסביבתיות של החג.

יש מאיתנו שיערכו סדר מרשים ויתחברו לעולמות עליונים. אחרים יטעו עצים באדמת ארצנו בליווי שירי מולדת, ויש גם את אלו שינצלו את החג להפגנה המונית נגד הריסת גבעה זו או אחרת והפיכתה לנדל"ן. כולם צודקים, כולם צדיקים, וכולם חוגגים את ט"ו בשבת בשתיית הכוס החמישית – הכוס האישית שלהם.

כולי תקווה כי נזכה לשתות את הכוס החמישית של ט"ו בשבת מתוך שמחה, ולא נשכח למהול את מרכיביה השונים בהרבה אהבה..

ואסיים בקטע מתוך סדר טו בשבת של חברת המתנ"סים:

יהי רצון שבעבור עריכת סדר זה

בזכותן של ארבע כוסות

ובסגולתן של פירות ארץ ישראל

נזכה להגשמת כל ערכינו.

שכל אשה ואיש,

שכל עץ ואילן,

ייתנו את פריים המיוחד להם בקהילה ובטבע

לאהבה ולהנאה מאילנות ארץ ישראל.

שתתחדש עלינו שנת אילן טובה

ושופעת ברכה עד בלי די

אמן.

לימוד ד' - 'פירות חמישה עשר' - על טבע, שממה וגאולה

כתבה: עינט קרמר

קהל יעד: נוער ומבוגרים

משך זמן: כשעה

עזרים: דפי מקורות

נושא הפעילות: בשנות הגלות הארוכות הייתה ארץ ישראל מוקד של חלום וגעגוע ליהודים באשר הם וכתרים רבים של יופי והדר נקשרו לה בדמיונם. בימי ראשית הציונות, נאלצו החלוצים יוצאי אירופה להתמודד עם המציאות של האזור, הרחוקה מחלומותיהם כמרחק נופי הארץ מיערות העד של רוסיה. שיעור זה יעסוק בהתמודדות הזו, של פעם, ובתוצאותיה היום על נופי ארצנו.

חלק א - פתיחה במליאה

לימוד משותף של שני טקסטים מדברי א.ד. גורדון, הוגה ומורה דרך לחלוצי העלייה השנייה:

הנה גאולת הארץ - והעבודה. מי, כמדומה לך, צא יראה כאן שני צדדים של דבר אחד? הדבר הלא כל כך ברור, כל כך פשוט - ומי, כמדומה לך, לא יבין את זאת?

[...] עם אשר נקרע כולו מעל הטבע, אשר במשך אלפים שנה היה כלוא בתוך החומות; עם אשר הורגל לכל מיני חיים, רק לא לחיי עבודה מדעת עצמו ובשביל עצמו, - עם כזה לא יוכל מבלי התאמצות כל כוח רצונו לשוב להיות עם חי, טבעי, עובד. העיקר חסר לנו. חסרה לנו העבודה, - לא עבודה מתוך הכרח כי אם עבודה שהאדם קשור אליה קשר אורגני, טבעי, ושהעם קשור על ידה אל אדמתו ואל תרבותו, הצומחת מאדמתו ומעבודתו.

[...] מעתה צריך להיות האידיאל הראשי שלנו - העבודה. אנחנו לקינו בעבודה ובעבודה נירפא. את העבודה צריכים אנחנו להעמיד במרכז כל שאיפותינו, לייסד עליה את כל בניינינו. רק אם נביא לידי גילוי את האידיאל של העבודה, נוכל לאחות את הקרע, שנקרענו מעל הטבע. העבודה היא אידיאל אנושי גדול, אידיאל של העתיד. (א.ד. גורדון, האומה והעבודה.)

מכל האמור יוצא ברור כי האדם באשר הוא אדם צריך להיות תמיד בתוך הטבע; כי הטבע הוא לאדם מרגיש והמכיר ממש מה שהמים הם לדג. אך בפועל אתה רואה ממש כי האדם, במידה שהוא לוקח יותר מן הטבע הוא הולך ומתרחק ומתעלם ממנו...בונה חיץ יותר ויותר עבה בינו ובין הטבע, הולך ומצטמצם ומתכווץ בתוך חומותיו כצב הזה בתוך שריונו -- עד כי כבר הורגל לחשבו למושכל ראשון כי חיים לחוד וטבע לחוד. (א.ד. גורדון, האדם והטבע.)

לדין במליאה:

- אילו שני מושגים עולים בטקסטים שלפניכם?
- איזה מתח/השלמה יכולים להיווצר ביניהם?
- מה הסכנה ב'התמכרות' לאחד מהם?

חלק ב - לימוד בחברותות- דף מקורות:- מסע בשירים - מהגולה לארץ ישראל

המשתפים יתחלקו לחברותות וילמדו את השירים בהתייחס לגישת החלוצים לטבע של ארץ ישראל ולתוצאותיה של גישתם. (ערוך על פי לימוד של שרה שוב -30695/30693 http://info.smkb.ac.il/home/home.exe/30695/30693).

שלג על עירי (פירות חמישה עשר)
מלים ולחן: נעמי שמר

שלג על עירי כל הלילה נח
אל ארצות החום אהובי הלך,
שלג על עירי והלילה קר
מארצות החום לי יביא תמר
דבש התאנה, מתק החרוב
ואורחת גמלים עמוסי כל טוב
הנה שוב ישוב שמש לבבי
ומשם תפוח זהב יביא.
שלג על עירי נח כמו טלית
מארצות החום מה הבאת לי?
שלג על עירי שלג על פני
ובתוך הפרי כל געגועי.

לדיון:

- לאן הלך האהוב (שימו לב לכותרת השיר?)
- אילו ניגודים יש בשיר בין המציאות של חיי הנערה ובין המציאות של "ארצות החום".
- נסו לצייר את ארץ ישראל בעיני אותה נערה?

משהגיעו אנשי העלייה השנייה לארץ התפלאו למצוא ארץ שונה מאוד מזן של חלומותיהם. להם, המורגלים ביערות העד של רוסיה, נראה הטבע של ארץ ישראל כשממה. מול הרומנטיקה של השיבה אל ארץ התנ"ך נאלצו החלוצים להתמודד עם תנאי חיים וטבע קשים שלא הורגלו אליהם. לפניכם שני שירים המייצגים שתי 'תגובות' למציאות הארץ ישראלית:

אל ארצו/ רחל

לא שרתי לך ארצי,
ולא פארתי שמך
בעלילות גבורה
בשלל קרבות.
רק עץ ידי נטעו
חופי ירדן שוקטים,
רק שביל כבשו רגלי
על פני שדות.

אכן דלה מאוד,
ידעתי זאת, האם,
אכן דלה מאוד
מנחת ביתך
רק קול תרועת הגיל
ביום יגה האור,
רק בכי במסתרים
עלי עניך

לדיון:

- כיצד כל אחד מהמשוררים מתמודד עם האכזבה.
- מה הוא מציע לעשות?
- איזו גישה חלוצית 'ניצחה' בסופו של דבר?
- כיצד אנו חווים זאת כיום בישראל של 2010?

חלק ג- אסיף במליאה וסכום

כל קבוצה משתפת במחשבות והגיגים שעלו לה על התקופה של ראשית הציונות ועל השפעתה על חיינו היום. שרים בצוותא את שירו הנפלא של יורם טהרלב 'עוד לא תמו כל פלאיך'.

עוד לא תמו כל פלאיך / יורם טהרלב

ארצנו הקטנטונת, ארצנו היפה
מולדת בלי כותונת, מולדת יחפה
קבליני אל שיריך, כלה יפהפייה
פתחי לי שעריך אבוא בם אודה יה.
בצל עצי החורש, הרחק מאור חמה
יחדיו נכה פה שורש אל לב האדמה
אל מעיינות הזוהר, אל בארות התום
מולדת ללא תואר וצועני יתום.

עוד לא תמו כל פלאיך עוד הזמר לו שט
עוד לבי מכה עם ליל ולוחש לו בלאט:
את לי רק, את האחת את לי את, אם ובת
את לי את המעט המעט שנותר.

נביאה בבגדינו את ריח הכפרים
בפעמון ליבנו יכו העדרים, ישנה דממה רוגעת
וקרן אור יפה
ולאורה נפסעה ברגל יחפה.

שער העשייה

רעיונות לעשייה בט"ו בשבט בקהילה

פעילות 1 - 'נרים כוס לחיים!' - הצעה לסדר ט'ו בשבט.

פעילות 2 - שמירה, תיעוד ושיקום עצים - מגוון רעיונות לשימור עצים.

א. נטיעות עצים - ייעור עירוני

ב. סיורים בעקבות עצים

ג. סדר ט'ו בשבט בדגש עצים

ד. עידוד פעילויות שימור ושיקום עצים בוגרים

ה. לאמץ עץ - פעילות לילדים ולנוער

ו. העצים 'שלנו' - מה אנחנו יודעים עליהם? - פעילות לילדים ולנוער

פעילות 3 - נטיעת עצים ושיחים לשימוש הקהילה ורעיון לטקס נטיעת עצים.

פעילות 4 - אוסף פעילויות במיוחד לבני הנוער.

פעילות 1 - נרים כוס לחיים! - הצעה לסדר טו בשבט

כתבה: מיכל ברגמן
קהל יעד: קהילות

סדר טו בשבט הינה מסורת שהתחילו המקובלים בצפת ובשנים האחרונות הגיעה לכלל האוכלוסייה בישראל. לסדר טו בשבט נוסחים רבים המדגישים פנים שונות של החג. **ניתן למצוא לקט רעיונות לסדר ט"ו בשבט באתר טבע עברי (לחצו על 'פעילויות')** <http://www.tevaivri.org.il/resourceCategories.php?searchid=7&activity=4>.

מצורף כאן רעיון לתוספת לסדר טו בשבט, המסודרת סביב הרמת ארבע כוסות וקוראת לעשייה למענו ולמען הדורות הבאים. יחידה זו יכולה לשמש גם כ"סדר" קצרצר בפני עצמו או כ"טקס" סביבתי הכולל הרמת כוסות. המנחה: בואו נרים כוסות של יין לחיי הגעגועים, לחיי הנטיעות לעתיד לבוא, לחיי הפליאה וההודיה על יופיו של העולם ולחיינו - לחיי איכות חיינו; לחיי בריאותינו; לחיי הזמן הפנוי שלנו; לחיי המשפחה והקהילה שלנו.

כוס ראשונה - לחיי הגעגועים: נרים כוס לזכר נוף ילדותנו ההולך ונעלם; לזכר החולות השדות שהיו ואינם; לזכר פרדסים שנתנו ריחם בלילות ילדותנו; לזכר היערות בהם טיילנו שנשרפו והושחתו; לזכר כל אותם מראות, קולות וריחות שליוו את צעדנו הקטנים:

בבית ליד המסילה,
לא מברכים עוד על נרות לכבוד שבת.
וליד המרפסת הגדולה,
לא נטעים עוד אילנות בטו בשבט.

הבית דומם ודומעים חלוניו,
התמונות נצמדות אל הקיר,
ודומע האיש הרואה בעיניו,
וביתו לא יכול להכיר.

פעם בבית ליד המסילה,
ראיתי פנים מאירות.
כי הבית הריק, ליד המסילה,
ידע גם שעות אחרות.
(אהוד מנור, הבית ליד המסילה)

נרים כוס למען הנוף והחוויות הסביבתיות של ילדינו - נרים כוס של מחויבות לשמירה על נוף ילדותם למענם, למען הדורות הבאים ולמענו. נרים כוס כדי שנהפוך את הגעגועים שלנו למנוף לעשייה ברת קיימא.

כוס שנייה - לחיי הנטיעות לעתיד לבוא : נרים כוס לזכר האיש שנטע חרובים לצאצאיו :

יום אחד היה [חוני המעגל] הולך בדרך, ראה איש שהיה נוטע חרוב.

שאל אותו [חוני את האיש]: מתי העץ יניב פירות?

ענה לו [האיש]: לאחר שבעים שנה.

אמר לו [חוני]: וכי אתה בטוח שתחיה שבעים שנה?

אמר לו אותו אדם: אני באתי לעולם ומצאתי חרוב נוטע מניב פירות. כמו שאבותי שתלו לי, כך אני שותל

לצורך בני.

(תלמוד בבלי, מסכת תענית דף כג, עמוד א)

נרים כוס למען הנטיעות הסביבתיות שלנו - למען המשך קיומו של עולם, למען יוכלו גם צאצאינו ליהנות מאוויר נקי, משפע של מים מתוקים, מעצי היער, ממגוון בעלי החיים ומיפיו של העולם.

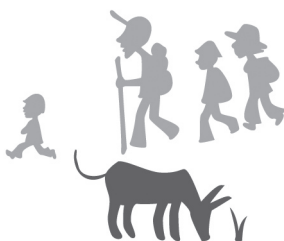
כוס שלישית - לחיי הפליאה והכרת הטוב - על העולם היפה והמגוון שבו אנו חיים:

נרים כוס של שמחה ותודה על יופיו של העולם; על מגוון בעלי החיים והצמחים התורמים לבריאה בפעילותם וביופיים; על חשיבותם של כל היצורים המסייעים לשמור על עולמנו:

אדם נברא באחרונה... למה נברא באחרונה? שלא תזוח דעתו עליו, אומרים לו: יתוש קדמך במעשה בראשית. (תוספתא, סנהדרין, פרשה ח, הלכה ז-ט)

נרים כוס של מחויבות להמשיך ולהכיר בטוב שבבריאה, להמשיך ולא להתרגל לשכלול וליופי של העולם ולהמשיך ולעשות למען ימשיכו מגוון המינים להתקיים בעולמנו:

בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה' ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מְאֹד הוֹד וְהִדָּר לְבָשֶׁתָּ:
עֵטָה אֹרֶךְ כְּשֶׁלֶמָה נוֹטָה שָׁמַיִם כִּירִיעָה:
הַמְקַרָה בְּמַיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשֵּׁם עֲבִים רְכֹבֹו הַמְהַלֵּף עַל כַּנְּפֵי רוּחַ:
עֲשֵׂה מְלֹאכְיוֹ רַחֲוֹת מְשֻׁרְתָיו אֵשׁ לֵהֵט:
קֶסֶד אֶרֶץ עַל מְכוּנֵיהָ בַּל תִּמְוֹט עוֹלָם וְעַד:
תְּהוֹם כְּלָבוּשׁ כְּפִיתוֹ עַל הָרִים יַעֲמִדוּ מַיִם:
מִן גְּעָרָתָךְ נְבוֹסִיו מִן קוֹל רַעֲמֶךָ יִחַפְּזוּ:
יַעֲלֶה הָרִים יִרְדּוּ בְּקַעֲוֹת אֶל מְקוֹם זֶה יִסְדֹּתָ לָהֶם:
גְּבוּל שָׁמַיִם בַּל יַעֲבִרוּן בַּל יִשְׁבֹּרוּ לְכִסּוֹת הָאָרֶץ: הַמְשַׁלַּח מַעֲיָנִים בְּנַחְלִים בֵּין הָרִים יִהְלֹכוּ:
יִשְׁקֶוּ כָּל חֵיתוֹ שְׂדֵי יִשְׁבְּרוּ פְּרָאִים צִמָּאִם:
עֲלִיָּהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוּן מִבֵּין עֲפָאִים יִתְנַו קוֹל:
מִשְׁקָה הָרִים מַעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֵׂיךָ תִשְׁבַּע הָאָרֶץ:
מִצְמִיחַ חֲצִיר לְבַהֲמָה וְעֵשֶׂב לְעַבְדַּת הָאָדָם לְהוֹצִיא לָחֵם מִן הָאָרֶץ:
וְיִין יִשְׁמַח לֵב אֲבוֹשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשְׁמֵן וְלָחֵם לֵב אֲבוֹשׁ יִסְעֵד:
יִשְׁבַּעוּ עֲצֵי ה' אֶרְזֵי לְבָבוֹן אֲשֶׁר נָטַע:
אֲשֶׁר שֵׁם צִפְרִים קִנְנֵנו חֲסִידָה בְּרוּשִׁים בֵּיתָה:
הָרִים הַגְּבוּהִים לְיַעֲלִים סְלַעִים מְחֹסָה לְשִׁפְפִים [...]
אֲשִׁירָה לֵה' בְּחַיֵּי אֲזַמְרָה לְאֱלֹהֵי בְּעוֹדֵי:
יַעֲרַב עָלָיו שִׁיחֵי אֲנָכִי אֲשַׁמַּח בָּהּ:
תִּתְמוּ חֲטָאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם
בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת ה' הַלְלוּ יְ-ה:
(תהלים מזמור קד, פסוקים א- יח, לג-לה)

כוס רביעית - לחיינו: לחיי כוחות היצירה והעשייה שלנו; לחיי בריאותנו ובריאות היקרים לנו; לחיי יכולתנו לתקן את העולם; לחיי שמחת החיים והכרת הטוב שלנו; לחיי האהבות שלנו; לחיי המשפחה שלנו; לחיי החברים והקהילה שלנו; לחיי הסביבה בה אנו חיים; לחיי העץ והפרח שהם 'שלנו'; לחיי האמונה שלנו; **נרים כוס לחיי הדברים היקרים באמת בחיים שלנו;**

אני רוצה תמיד עיניים/ נתן זך

אני רוצה תמיד עיניים כדי לראות
את יפי העולם ולהלל את היופי
המופלא הזה שאין בו כל דופי ולהלל
את מי שעשה אותו יפה להלל
ומלא, כל כך מלא, יופי.

ואינני רוצה להיות עיוור ליופי
העולם כל עוד אני חי. אני אוותר
על דברים אחרים אבל לא אומר די
לראות את היופי הזה שבו אני חי
ושבו ידי מהלכות כמו אניות וחושבות
ועושות את יד באומץ ולא פחות
מכך, בסבלנות, סבלנות בלי די.

ולא אחדל מהלל, כן, להלל לא אחדל.
וכשאפול עוד אקום - ולא רק לרגע -
שלא יאמרו
הוא נפל. אלא הוא קם עוד רגע להלל
בעיניים אחרונות
את שלהלל לא יחדל.

פעילות 2 - שמירה, תיעוד ושיקום עצים

כתב: ישראל גלון (אגרונום, פקיד היערות, ראש תחום פרחים, הנדסת הצומח גנות ונוף במשרד החקלאות)
ערכה: מיכל ברגמן, טבע עברי
קהל יעד: קהילות, בתי ספר, משפחות, נוער וילדים.

טו בשבט הינו הזדמנות לשמור ולהוקיר עצים. ניתן לאמץ עץ בבית הכנסת או בסביבתו הקרובה, ניתן גם לערוך סיור בעקבות עצים בישוב בו אתם גרים או לבחור עץ עתיק, לתעד את ההיסטוריה שלו ולפעול לשימורו. ניתן, כמובן, גם לשמור על עצים במובן הרחב יותר באמצעות הפחתת כריתת העצים ליצור נייר: באמצעות החלטה על מיחזור עלוני שבת (ושימוש רק באלו שניתנים למיחזור) והצבת מיכלי מיחזור בבית הכנסת.

מצורפים - אוסף רעיונות לשמירה, תיעוד ושיקום עצים ולאחריהם מספר שיעורים מובנים לילדים ולנוער בנושאים אלו.

2א. נטיעות עצים - ייעור עירוני:

יוכי תבאו אל הארץ ונטעתם - אמר להם הקדוש-ברוך הוא לישראל: אף-על-פי שתמצאו אותה מלאה כל-טוב לא תאמרו: נשב ולא נטע אלא הו זהירים בנטיעות: כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים אף אתם היו נוטעים לבניכם.

אל תאמרו נשב ולא נטע, אלא היו זהירים בנטיעות. כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם, שלא יאמר אדם אני זקן, כמה שנים אני חי מה אני עומד ומתיגע לאחרים? למחר אני מת!... לפיכך אמר להם הקב"ה לישראל אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא, עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן".
[מדרש תנחומא לפרשת קדושים ויקרא רבה פ' כה].

למרות שט'ו בשבט אינו המועד האידיאלי לנטיעת חלק מהעצים, אין צורך לעצור או לפגוע במסורת שהתפתחה במשך השנים בעם ישראל. בשנים האחרונות נולדו בארץ מספר יוזמות פרטיות של אנשים איכפתיים המעוניינים לטעת

יותר עצים במיוחד במיגזר העירוני. חשיבות נטיעת העצים נובעת עקב **הבנת תרומתם של העצים לסביבה העירונית-תרומה אסטטית ובעיקר תרומה אקלימית ואקולוגית**. תופעת ההתחממות הגלובלית ופליטת גזי החממה אף מגבירה את הרצון לטעת עצים כדי להקטין נזקים אלו. אנו ממליצים על נטיעות עצים סביב אירועי חודש שבט ובלבד שיעשו תוך שיקול דעת ותכנון ויינתן סיכוי הישרדות גבוה לעצים. כלומר:

- נטיעת עצים רק על פי תוכנית וכן מתאימים לנטיעה בחורף.
- הכנת שתילי עצים משמעותיים ולא שתילים קטנטנים שסיכוי הישרדותם נמוכים מאוד. כלומר שתילים שגובהם לפחות 2 מ' וקוטר גזעם בגובה 20 ס"מ מפני הקרקע הנו 1 צול לפחות.
- הנחיות לטיפול בעצים – כאשר הנטיעה נעשית ע"י הרשות המקומית אין צורך בהנחיות אלו. אך במקרים בהם העצים ניתנים/נמכרים לאנשים פרטיים, ועדי בתים וכדומה יש צורך בדף הנחיות לטיפול בעצים 4 שנים ראשונות עד התבססות (השקיה, דישון, תמיכה, גיזום, ועוד).
- בארץ יש כמה יוזמות מבורכות שיש לתמוך בהם – התנועה לייעור עירוני (לשעבר התנועה לייעור אובססיבי), יוזמת "עץ נולד" בשיתוף החברה להגנת הטבע בת"א ועוד.

2. סיוורים בעקבות עצים :

אחת הדרכים להתאהב בעצים היא לראות אותם, ולבקר אותם ברחבי הארץ. ליהנות ולהתפעל מנופם, ממופיעיהם, לשמוע את סיפוריהם ולחוש אותם. לגימת משקה חם מתחת לצמרתו של עץ ותיק הינה חוויה רב חושית. **חודש שבט הנו זמן טוב להתחיל ולסייר בעקבות עצים בארצנו**. אפשר גם לשלב בכל טיול משפחתי בארץ עץ אחד הממוקם באזור הטיול. זו פעילות המתאימה לבתי ספר, למשפחות, ולמדריכי טיולים. בארצנו פזורים מאות עצים מרשימים ומיוחדים חלקם בעלי סיפורים ולחלקם עדיין אין סיפורים, אך כולם שווים ביקור. המחלקה להנדסת הצומח גננות ונוף החלה בסקר עצים בוגרים בישראל לפני כעשרים שנה. **רשימת העצים ומידע ראשוני עליהם נמצא באתר משרד החקלאות**. בשנים האחרונות אף הורחב האתר ובנוסף לרשימת העצים מתווסף כל חודש כרטיס מפורט יותר על עצים הראויים לביקור וסיור. השנה אנו מתחילים מסורת של דפדפת סיוורים בעקבות עצים שתצא כל שנה לקראת טו בשבט. בשנת 2003 אף יצאה חוברת על ידי קקל בשיתוף משרד החקלאות "עץ עתיק" – עצים עם נשמה טיולים בשבילי קקל". בחוברת ששה עשר מסלולי טיול בהם משולבים עצים כחלק מהסיור.

2.ג. סדר ט'ו בשבט בדגש עצים:

מסורת המקובלים לעריכת סדר טו בשבט יכולה לשמש מפגש חברתי חגיגי בו נעסוק בענייני טו בשבט אך בדגש על שמירת עצים. הסדר יכול להוות מפגש עיוני וקוליגרי כמובן, בו העצים יהיו מרכז הדיון. מדרשים על עצים, הקשר בין האדם לעץ, סיפורי עצים, סיפורי הגנה על עצים, וגם **משהו מעשי** – **אלו עצים בסביבתנו זקוקים להגנה** בגלל תוכניות בינוי ופיתוח ידועות, או בגלל שהם עצים קשישים ומחייבים טיפול שלא נעשה. מה צריך לעשות, איך נגן עליהם? **הכנת תוכנית מעשית**. מי עושה, מי פונה, מי אחראי.

2.ד. עידוד פעילויות שימור ושיקום עצים בוגרים

בעשור האחרון גברה המודעות של הציבור הישראלי לחשיבותם של עצים בוגרים והיסטוריים. עצים שנטעו ע"י בני אדם או קיימים במקום מקדמת דנא.

עצים בוגרים משפיעים על הסביבה והנוף. העצים משפרים את מיקרואקלים מגינים על הסביבה מפגעי האקלים – טמפרטורה רוחות וקרירה. משפרים ומרככים את חזות הסביבה, מעלים את ערך המבנים והסביבה. בנוסף יש חשיבות רבה למופעם האסטטי של העצים המתחלפים במהלך עונות השנה-ליבלוב, צבעי עלווה, פריחה, פרי, שלכת, מופע גזע וענפים ועוד. משיכת ציפורים ובעלי חיים אחרים.

מצד שני, שנות האלפיים מאופיינות בבנייה מסיבית ובפיתוח מואץ הכולל סלילת כבישים, דרכי רכבת, ובנייה. תהליכים אלו נעשים תוך הפחתת השטח הירוק ולעיתים רבות פגיעה בעצים קיימים.

אנו מודעים לצורך בבניה ובפיתוח אך מעוניינים להגיע לנוף ותיק של עצים בארצנו לכן, יש צורך להתחשב בעצים בתהליכי בניה ופיתוח. התחשבות שתחל משלב התיכנון כך שהעץ ישאר במקומו ורק כאשר אין שום ברירה תיתכן אפשרות העתקת העץ. התחשבות בעצים קיימים בתהליכי בניה ופיתוח ללא פגיעה בשורשיהם, בגזעים או בענפים.

כדי לשמור על עצי ארצנו ולטפח מודעות לנוף הגבוה וקשר לסביבה הקרובה מומלץ שבמסגרת חודש שבט ט"ו בשבט, יום הולדת לישוב, עיר, כפר, קיבוץ, שנת בר-מצווה, סיום שנה או במסגרת פעילות שוטפת בית ספרית או כיתתית, קהילתית, לאתר עצים בוגרים בקרבת בית הספר ומקום המגורים, לאמץ אותם ולעשות את הפעילויות הבאות:

תיעוד העץ:

רישום פרטי העץ [תעודת זהות]: שם העץ, מיקום העץ (כתובת), מימדי העץ: גובה צמרת, קוטר צמרת והיקף גזע בגובה 1.3 מ', גיל משוער, סיפור הנטיעה, מצב העץ. מילוי השאלון והכנסתו לסקר עצים בוגרים יקדם שימור ושיקום עצים בוגרים וכן המידע ההיסטורי על העץ יישמר ויעבור לדורות הבאים ולא יעלם. את כרטיס המידע אפשר להוריד באתר משרד החקלאות ולאחר מילוי להעביר למשרד לצורך שימור ותיעוד. עצם פעולת הרישום של העץ תגרום לרשות המקומית לדעת שיש מי שדואג לעץ.

שילוט העץ: כדאי לשים שלט בקרבת העץ עם שמו העברי והמדעי, מי נטע, הקשר לישוב. וסיפורו המיוחד של העץ.

טיפול בעץ: כדאי לפעול לטיפול בעץ ע"י הרשות או על ידיכם. השקיה, דישון, ניקוי הסביבה, שמירה על קרקע נקייה מעשבים, מניעת שריפות בקרבת העץ ומניעת שבירת ענפים, כאשר יש צורך בעבודות מקצועיות פנו לאגף גנים ברשות ודרשו שיבצעו בעץ עבודות כמו תמיכה או גיזום ענפים יבשים, ענפים הפוגעים בקווי חשמל, או ענפים המסכנים עוברים ושבים.

פעילות הסברתית סביב העץ: אחד הדברים המרתקים הנו פעילות בצלו של העץ. פעילות זו יכולה להיות הכרת העץ וחלקיו, תרומתו לסביבה, סיפורי עצים ועוד.

היסטוריה של העץ: סיפור ההיסטוריה של העץ, מי שתל אותו, מה העץ יודע לספר לנו. זו פעילות המחייבת בילוש בקרב תושבי השכונה הותיקים, חיפוש בספריית הרשות, אנשי טבע ושימור אתרים. אך, כאשר תמצאו סיפור זה הרגשה נהדרת במיוחד אם שומרים את הידע ומעבירים אותו הלאה לדורות הבאים. באם יש עץ עם סיפור מיוחד, (כמו האקליפטוס הלימוני בפתח תקוה, הפיקוס הבנגלי במקוה ישראל). אפשר להזמין תלמידים מכתות אחרות או מבתי ספר אחרים ולספר את סיפורו של העץ.

עבודות מלאכת יד מתוצרי העץ: חלקי העץ יכולים לשמש כמקור בלתי נדלה ומשתנה עונתית למלאכת יד. מוביילים מעלי העץ, אהילים, סיכות ושרשרות מפירות וזרעים. אפשר לעשות פעילות זו בקרבת העץ ואפשר להשתמש בעץ ובחלקיו כמקור לחומר גלם לפעילות זו.

ציור וצילום העץ: לעץ מופעים מיוחדים, פריחה ופרי, עלים, שלד ענפים וצללית, גזע ושורשים. מומלץ לקיים פעילויות בהם אנשים יצלמו או יציירו את עצים בקרבת ביתם. בחודש שבט ניתן לקיים תערוכת צילומים וציורים של תושבי השכונה, ילדי בית ספר וכדומה.

אני קורא לכל חובבי הגינון הסביבה והעצים להיות שותפים להגנה על עצי ארצנו הותיקים והבוגרים. היפכו את טו בשבט ואת חודש שבט לזמן בו נעסוק בהגנה על עצים כל אחד במקומו בקרבת ביתו, בשכונה, ברשות המקומית, בבית הפרטי והמשותף, בקיבוץ ובמושב בצידי הדרכים ובשטחים הפתוחים. אל תסתפקו בנטיעת עצים צעירים ובאכילת פירות אלא קדמו בכל אמצעי שתבחרו את ההגנה על עצים, דאגו לחנך את הצעירים את הנוער הם העתיד. אם הם יגדלו על כך שאין כורתים עצים, ששומרים על עצים העתיד יראה אחרת. כאזרחים בוגרים עוד מספר שנים וכמקבלי החלטות הם יפעלו אחרת, הם יתחשבו יותר בעצים. הפעילו לחץ על מקבלי החלטות, הפוליטיקאים והנבחרים שישמרו על עצים קיימים, שישקמו אותם. לא רק שיינטעו עצים צעירים שעוד 20-30 שנה יעשו את העבודה, אלא שישמרו ויטפחו את הקיים. ענף גדול שנשבר, עץ שנכרת משפיע מיידית על הסביבה פי כמה ממאות עצים שישתלו במקומו. הנהיגו סדרי טו בשבט בקהילה, במשפחה ובעבודה ובהם בנוסף לעיסוק במנהגי החג המסורתיים ואכילת פירות הרחיבו את הלימוד על חשיבות העצים ותרומתם לנוי ולסביבה וקבעו מה אתם עושים לשמירה על העצים בסביבתכם.

2ה. לאמץ עץ

על פי מאמרה של – **Barbara Lerman-Golomb**, תרגום ועריכה – מיכל ברגמן
מקור: אתר – COEJL

קהל יעד: פעילות זו מתאימה ליחידים ולקבוצות בכל גיל
ניתן לקיים אותה עם ילדי גן ובי"ס, במסגרת תנועות נוער, מרכזים קהילתיים או בתי כנסת ועוד.

תקציר: בעיקר בט"ו בשבט, כאשר מקובל לדון ב'שמירת הסביבה', ניתן לבצע פעילות שכזו – הממחישה שהסביבה היא בכל מקום בו אנו חיים ופועלים – הסביבה אינה רק 'טיול בטבע' אלא היא כאן ועכשיו, היא חלק ממי שאנחנו גם כשהיא רקע כל כך מוכר לחיינו, עד שאנו כמעט ואיננו שמים לב לקיומה; הסביבה היא העצים 'שלנו', ברחוב 'שלנו' ולכן יש לנו אחריות אליה ואנו קשורים אליה רגשית ותרבותית.

לימוד לקראת פעילות

אפשרות א'

בסעודת 'פירות ארץ ישראל' בגולה, בחמישה עשר בשבט, ביקש רבי מנחם מנדל מקוצק מתלמידו, רבי יצחק מאיר, לדרוש מענייני דיומא [ללמד על טו' בשבט]. פתח רבי יצחק מאיר בפלפול בסוגיית הגמרא על ראש השנה לאילן [לימוד מתוחכם המבוסס על הכתוב בגמרא בעניין טו' בשבט] [...]
אמר לו רבי מנחם מנדל: לו היינו בארץ ישראל, די היה לנו לצאת לשדות ולהתבונן באילנות כדי להבין מהו ראש השנה לאילן, פשוטו כמשמעו.
(מרטין בובר, אור הגנוז, תל אביב תשל"ז)

לדיון:

- מה ההבדל בין דיבור למעשה?
- מה אתם מעדיפים – לדבר על טבע וסביבה או לפגוש אותם? מדוע?
- האם אתם נוהגים להתבונן בעצים שבסביבתכם?
- האם יש עץ שאתם קשורים אליו? שמשמח אתכם?

אפשרות ב'

אמר רבי יהודה: היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמלבלבים אומר: ברוך שלא חיסר [החסיר] בעולמו כלום וברא בריות טובות [אנשים טובים] ואילנות טובות להתנאות בהם בני אדם. (תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף מג עמוד ב)

לדיון:

- האם אתם מתבוננים לפעמים בעצים שבסביבתכם הקרובה (חצר, רחוב, מגרש משחקים, שדה)?
- האם יש לכם יחס לעצים הללו? במה זה מתבטא?
- האם אנו נהנים מהעצים שבסביבתנו רק כשהם פורחים?
- מה הקשר בין אנשים טובים לעצים טובים, לדעתכם?
- האם עלינו להיות 'אנשים טובים' כלפי העצים שבסביבתנו? כיצד?

אז מה עושים?

1. **צאו לסיור בסביבה הקרובה ובחרו עץ** – זה יכול להיות העץ שגדל בגינה הפרטית שלכם, ברחוב, בשכונה או בגינת המשחקים הקרובה.
 - יתכן ותרצו לאמץ עץ שזקוק לטיפול מיוחד.
 - יתכן ותהיו מעוניינים לאמץ דווקא עץ יפה במיוחד, עתיק באופן יוצא דופן או בעל נוכחות מיוחדת בסביבה (עץ שמצל על גינת המשחקים, למשל).
2. **כעת הגיע הזמן לברר מהו הסוג אליו משתייך העץ** – תוכלו להיעזר במגדיר עצים או לשאול מומחה בתחום.

3. עתה אפשר להתחיל וליצור לעץ תעודת זהות, בצורת אלבום:

- ציירו את העץ באלבום או הדביקו צילומים שלו.
- אספו חלקים שנשרו מהעץ לאלבום: עלים, ענפים, פירות, פרחים או מחטים. שימו לב! אל תקטפו מהעץ, אלא אספו את מה שהעץ השיר לקרקע.
- הכינו תמונה של עלה – הניחו דף נייר מעל לעלה, וצבעו את משטח הנייר שמתחתיו העלה, עד שצורת העלה תופיע על הנייר.
- בקרו את העץ שלכם לפחות פעם בשבוע ותארו את מצבו בתעודת זהות שלו: צבע העלים, נשירת העלים, עלים חדשים, ענפים שבורים, ציפורים ו'חברים' נוספים הקשורים לעץ (נמלים\ חיפושיות וכד').
- אספו מידע מדיד על העץ שלכם: גובהו, רוחב מוטת הענפים שלו (לשם-כך היעזרו בפעילות 'למדוד עץ' (הפעילות מופיעה בהמשך) – <http://www.coejl.org/programbank/displayprog.php?id=97>)

4. שתפו במידע שלכם לגבי העץ: הכינו לוחית מידע והניחו אותה בסמוך לעץ. המידע יכול לכלול את שם העץ, וכן ידע על הניצנים, העלים, גילו של העץ וכד'.

ולא פחות חשוב – עודדו את חבריכם לאמץ עץ משלהם!

2. העצים 'שלנו' – מה אנחנו יודעים עליהם?

על פי מאמרה של Susan Milord, תרגום ועריכה – מיכל ברגמן
 מקור – אתר – <http://www.coejl.org/~coejlor/programbank/displayprog.php?id=107> COEJL
 קהל יעד – ילדים ונוער מגילאי 5-17

תקציר: היכרות עם העצים – העצים כחלק מסביבתנו הקרובה וחיבותם המעשית לחינוך.

מטרות –

- ליצור קשר בלתי אמצעי בין המשתתפים לבין סביבת מגוריהם.
- להמחיש את המושגים 'סביבה' ו-'שמירת הסביבה' כחלק מחיי היומיום והמתרבות המקומית שלנו.
- להכיר בחשיבות העצים לקיום העולם.
- לעודד מיחזור נייר ובכך לסייע להקטנת הרס העצים בעולם.

לימוד לקראת פעילות

אפשרות א' – לגילאי גן וכיתות יסוד:

איך זה להיות עץ? - דתיה בן דור

פַעַם שְאַלְתִּי עֵץ -
 "עֵץ, אֵיךְ זֶה לֵהִיּוֹת עֵץ?"
 "אַתָּה וְרָדְאִי מִתְלוּצֵץ" - אמר העץ.
 "לא ולא", אמרתי - "בְּרִצִּינֹת גְּמוּרָה,
 זֶה טוֹב או רַע?"
 "רַע?" תַּמָּה הָעֵץ. "מְדוּעַ?"
 "וְלֹא אֶכְפֹּת לָךְ שֶׁאַתָּה תִּקְוֶה כָּל הַשְּׁבוּעַ?"
 "אֵינְנִי תִּקְוֶה, אֲנִי הֲרִי נְטוּעַ"
 "וְלֹא מִתְחַשֵּׁק לָךְ לִפְעֵמִים לְלַכֵּת לְבָקֶר חֲבָרִים
 או לְרֵאוֹת מֵהָ נִשְׁמַע בְּמִקְוֵמוֹת אַחֲרֵימֵ?"
 "אֵינְ לִי כָּל צוּרָה לְנוֹד וְלָנוּעַ."
 צִיפּוּרִים מְזַמְּרוֹת לִי בְּאוֹפֵן קְבוּעַ
 פְּרָפְרִים לִי נוֹשְׁקִים, מְלַטְפֵּת הָרוּחַ
 וְלִנְגָד עֵינַי - כָּל הָאוֹפֵק פְּתוּחַ."
 "וּבְלִילָה כְּשֶׁכּוֹלֵם יִשְׁנִים - אוּ מֵהָ?"
 "בְּלִילָה אֲנִי מְאַזֵּין לְדַמְמָה
 וְשׁוֹמֵעַ
 אֵיךְ נוֹשְׁמַת הָאֲדָמָה
 אֵיךְ פִּירוֹת מְבַשְׁלִים
 אֵיךְ יוֹרְדִים הַטְּלָלִים
 וּבְתוֹךְ עֲנָפֵי יִשְׁנִים גּוֹזְלִים וְאֲנִי שׁוֹמֵר
 עַל שְׁנָתָם." "
 אֲנִי אוֹהֵב אוֹתְךָ עֵץ" - אִמַּרְתִּי

אפשרות ב' – לכיתות גבוהות ולבני נוער:

כל מערכת ימי החיים של האדם הם תמיד בבחינת זריעה למה שעתיד לצמוח. ועל כן הוא נקרא בשם 'אדם' על-שם האדמה להורות על עניין זה. שכן כל שבחה של האדמה הוא מצד הגידול והצמיחה הבאים ממנה. וכשם שכל מה שצומח מן האדמה יש בתוכו זרע שזורעין אותו ושוב מעלה צמחים וגידולים חדשים, כן גם האדם, כל מה שממציא על ידי טהרת מחשבתו וכושר מעשיו, בגדר זריעה הוא, שממנה עתידים לצמוח ולפרוח גידולים חדשים עד אין סוף ואין תכלית. וכשם שלזריעה הנתונה באדמה דרוש עיבוד ועידוד, השקאה וכדומה במלאכות שבשדה, שרק על ידם מתעורר באדמה כח הגידול, כן אצל האדם. (הרב יעקב משה חרל"פ, מי מרום, חלק ה', עפ"י הרב א. ביק, הציונות הדתית)

לדיון:

- האם אתם מסכימים כי האדם דומה לעץ?
- אלו גידולים גדלים באדם? ומי זורע את הזרע שלהם?
- האם זהו מסר אופטימי לדעתכם? מדוע?
- האם המצב שמתואר בקטע - בו הטבע שב וגדל ומתחדש הוא מצב שימשיך להתקיים ללא התערבות האדם?
- אלו קשרים נוספים יש, לדעתכם, בין בני אדם ועצים?

אז מה עושים?

א. מה תפקיד העצים בטבע?

כולנו מכירים שימושים לעץ - מנייר, דרך רהיטים ועד סירות - בכלום יש צורך בעץ. אך האם תהיתם פעם מה תפקידו של העץ בטבע?

צאו למקום גידולם של עצים והתחילו בצפייה:

אלו בעלי-חיים מתקיימים סביב העץ? בתוכו? בסביבתו הקרובה? מה הקשר בינם לבין העץ? (התבוננו בעיקר על מיקומם של בעלי-החיים - היכן הם חיים - על הגזע, בקרקע, על ענפי העץ וכד')
האם בעלי-החיים אוכלים חלקים מהעץ? אלו מהם?

לסכום - הידעתם?

- בעלי-חיים ניזונים מפירות העץ, אך יש גם בעלי-חיים שניזונים מזרדים, עלים ועוד.
- לעלים של העץ תועלת רבה - הם פולטים לאוויר חמצן ומים, משביחים את האוויר שאנו נושמים ומסייעים בצמצום אפקט החממה.
- העלים הנושרים מהעץ מעשירים את הקרקע.
- העצים מהווים מגן, מחסה ומקור מזון לבעלי-חיים שונים (חרקים, ציפורים).

ב. העצים ואנחנו - שימושים של עצים

עצים הם חומר גלם המסייע לנו בתחומים שונים. ערכו 'סיבוב' בבית ו/או בחנות מקומית וערכו רשימה של חפצים המכילים עץ. נסו לבדוק את מרכיבי החפץ, במידה והם מצוינים במפורש.

לסכום -

העצים הם חלק מסביבתנו בתוך הבית ומחוצה לו. שמירה על המשך קיומם של עצים היא חיונית על-מנת שנוכל להתקיים בהרמוניה עם העולם. לשם-כך עלינו להכיר ולהוקיר את העצים 'שלנו' ולהבין את חשיבותם עבור עולמנו. העצים חיוניים לקיום העולם ולכן עלינו לנהוג בזהירות בשימושי העץ - למשל למחזר נייר ולהשתמש בו רק כשהדבר חיוני, עלינו לטפח את העצים הגדלים בסביבתנו ולהכיר בחשיבותם.

לאן לפנות?

למכלים לאיסוף נייר; למכלים נפרדים לאיסוף נייר עיתון; לנקודות להחזרת קרטון שנמצאות בדרך כלל בקרבת חנויות ובמרכזים מסחריים.

אם אין מכלים למיחזור נייר בסביבה שלי, אבקש אותם מהרשות המקומית.

<http://sababa.sviva.gov.il/recycling/page3.asp>

פעילות 3 - נטיעת עצים ושיחים לשימוש בית הכנסת/ הקהילה.

החיים היהודיים קשורים לעולם הצומח באופן יומיומי. הדסים ומיני צמחי ריח משמשים אותנו להבדלה, ערבות מתאימות להושענא רבה ועצים כגון אתרוג ותמר הם חלק מצורכי חג הסוכות. ט"ו בשבט יכול להיות הזדמנות מצוינת לשתילת שיחי בשמים ולנטיעת עצים לשימוש בית הכנסת או בית הקהילה. הפעילות יכולה להתבצע בתיאום עם מחלקת גנים בעירייה, שגם יהיו אחראים על התחזוק השוטף.

מצורף - טקס נטיעת עץ הקושר בין נטיעת העץ לסוגיות של קהילה, קיימות ומחייבות כלפי הבריאה.

טקס נטיעת עץ

בהשראת אתר COEJL. תרגמה ועיבדה - מיכל ברגמן
קהל יעד: קהילות, נוער ומבוגרים.

פתיחה - מנחה הטקס:

התכנסנו כאן היום להשתתף ולהודות על יפי הבריאה ועל קדושתה. בתנ"ך העץ משול לאדם הטוב, הצדיק, ההולך בדרכי ה': **וְהָיָה כְּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עַל פְּלִי מִים אֲשֶׁר פְּרִי יָתֵן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ** (תהילים, פרק א, פסוק ג). כעת, כשאנו עומדים כאן יחד, אנו יכולים להודות על האפשרות להיות כאותו צדיק השתול על פלגי מים ועל היכולת לעסוק בנטיעות. המדרש מלמד אותנו:

'זכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל'; אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל:

אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא נטע, אלא הוו זהירים בנטיעות... כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם, שלא יאמר אדם: אני זקן, כמה שנים אני חי, מה אני עומד ומתיגע לאחרים? למחר אני מת!... לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא - עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן. (מדרש תנחומא, פרשת קדושים)

משתתף א':

העולם שברא אלוהים יש לו סדר וארגון שהם מעל להבנתנו. זהו עולם מורכב, עדין ומכיל. עולם שהוא מורכב ומסובך לאין ערוך מכל מחשב, עמוק מהמגדל הגבוהה ביותר, חזק ועמיד יותר מהנשק המתוחכם ביותר. **בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת ה' ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מַאֲד הוֹד וְהַדָּר לְבִשְׁתָּ** (תהילים, מזמור קד)

המשתתפים ביחד:

רק כך, כשאנו עומדים כאן כולנו יחד, אנו חשים שייכים לעולם שלנו.

משתתף ב':

העולם ניתן לנו לא לפעול כנגדו, אלא כדי לשמור ולעבד אותו. אנו פועלים בעולם לא כשליטים אלא כשומרים. זהו ייעודנו וזו גם חובתנו - לשמור על העולם.

המשתתפים ביחד:

רק כך, כשאנו שומרים על העולם, אנו שומרים על עצמנו, שכן אנו חלק מהיקום, אנו מהווים קשר בין חלקיה הרבים של הבריאה.

משתתף ג':

אנו יכולים לחוש את אלוהים בבריאה, ביופי הבלתי נתפס של הפריחה, בעלים, בגנים, בשמיים הכחולים. נזכור שאנו עומדים בתוך הבריאה ולא מחוצה לה. אנו חלק ממנה. נברך על יכולתנו לסייע לבריאה, לנטוע נטיעות חדשות.

המנחה:

מי הוא האיש? מיהי האישה?

המשתתפים ביחד:

האיש והאישה נמוכים מעט מהמלאכים, מופקדים על שמירת העולם, מחויבים להשלים את עבודת הבריאה. הפרח, זרימת המים, אישה, איש - כל אחד מאלו הוא חתיכה קטנה בבריאה הגדולה. כולנו קשורים זה לזה.

משתתף ד':

בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך.
(מדרש קהלת רבה ז, א).

המשתתפים ביחד:

שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

משתתף ה':

תן דעתך שנפט לא יזהם את מי הים והנהרות, תן דעתך שנהרות לא יושמדו באש ובכריתת עצים, תן דעתך שמי התהום יוותרו נקיים מזיהומים.

המנחה:

תן דעתך שלא לפגוע בחבריך, שגם הם חלק מהסביבה שלך.

המשתתפים ביחד:

היום אנו עומדים כאן יחד כדי לטעת עץ.

משתתף ו':

כל עץ מקטין את זיהום האוויר שלנו, כל עץ מוסיף חמצן לעולמנו, כל עץ תורם למקור החיים. כל עץ הוא חלק מ-עץ החיים.

המשתתפים ביחד:

אנו נוטעים כדי לרפא, כדי לשפר, כדי לדאוג לעולם - הבית שלנו, כחלק מתיקון עולם.

משתתף ז':

כל נטיעה מזכירה לנו את המחויבות שלנו. לא אנו בראנו את העולם - אנו חלק ממנו. עלינו ליהנות מהעולם, לחיות בו ומעל לכל - להגן עליו. אנו שומרים עליו באמצעות נטיעות, ובכך שאנו מעבירים מדור לדור את הקשר שלנו לעולם. אנו זוכרים כי הוא פיקדון בדינו וכי עלינו לשמור אותו למען הדורות שעוד יבואו.

המשתתפים ביחד:

אנו נוטעים כדי לזכור, כדי לשמור, כדי להיות קשורים לבריאה שברא אלוהים, כדי להיות קשורים לבית שלנו.

המנחה:

רבן יוחנן בן זכאי היה אומר:

אם הייתה נטיעה בתוך ירך ויאמרו לך: הרי לך משיח -

צא ונטע את הנטיעה ואחר-כך צא והקבילו.

(אבות דרבי נתן, נוסח ב', לא)

המשתתפים ביחד:

וְהָיָה כְּעֵץ שְׂתוּל עַל פְּלִי מֵיִם אֲשֶׁר פְּרִיֹו יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ (תהילים, פרק א, פסוק ג).

ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, עושה מעשה בראשית.

פעילות 4 - אוסף פעילויות לבני הנוער

פעולה א' - 'ארץ ישראל בסכנה' - על ציונות וקיימות

כתב: יאיר טיקטין, רכז הדרכה של ארגון הנוער צמרת, המועצה הציונית בישראל

קהל יעד: בני נוער, תנועות נוער

משך הזמן: כשעה וחצי

עזרים: מיטה, בריסטול ועליו מפת ארץ ישראל, סבון, ריבועי אל-בד רפואיים, עזרים רפואיים - פטיש שניצלים, סטטוסקופ וכד' (ניתן להכין מקרטון או להשאיל מקופסת צעצועים של אח קטן), הקלטת ההכרזה על הקמת המדינה מפי בן גוריון, פתקי 'מחלה', עיתונים מאותו השבוע (רשות).

נושא הפעילות: מודעות לקושי ולאגרו שבשמירה ברת קיימא על מדינת ישראל.

מטרות הפעילות:

- א. היכרות עם המושג 'קיימות' ועם הקשר שלו לחיינו כיום בישראל.
- ב. מהלכה למעשה - פנייה למעשים ברי קיימא בתנועת הנוער, מועדון הנוער ובחיי היום-יום בכלל.

חלק א' - פתיחה: ארץ ישראל חולה

- החניכים יחכו מחוץ לסניף/ לקן/ למועדון.
- המדריך יארגן את חדר הפעילות באמצעות תפאורה של חדר ניתוח: מיטה ועליה מפת ארץ ישראל, 'מוניטור' (מצויר, מצולם וכד').
- לפני הכניסה לחדר הפעילות החניכים מתבקשים לשטוף ידיים עם סבון ולשים על פיהם ריבוע של אל-בד כנגד זיהום (זה גם טוב נגד פטפוטים).
- המדריך ישתדל ליצור אווירה מאוד רצינית, ויסביר ברצינות כי נדרש שקט - זהו ניתוח חירום... המדריך מציג בתפקיד המנתח ומבקש: איזמל, פטיש שניצלים וכד'.
- ניתן לתת לאחד החניכים את תפקיד 'החולה המדומה'.
- המדריך יתקרב לפה של 'החולה' ויקרא בקול: 'שקט- נראה לי שהחולה רוצה להגיד משהו'.
- בשלב זה ישמיע המדריך את ההכרזה של בן גוריון על הקמת המדינה ('בארץ ישראל קם העם היהודי...') - ההקלטה נמצאת ביו טיוב).

חלק ב' - מה האבחון?

- המדריך יספר לחניכים שהמולדת חולה, ועליהם בתור רופאים צעירים לגלות מה המחלה ולנסות להבריאה אותה.
- ניתן לחלק לחניכים גם עיתונים מהשבוע על מנת לקבל רעיונות "למחלה"
- החניכים יתחלקו לשלוש קבוצות וכל קבוצה צריכה למלא שלושה פתקים עם פרטים הבאים:

_____	: ה מ ח ל ה
_____	: הסיבות למחלה:
_____	: טיפול ראשוני:
_____	: טיפול לטווח ארוך:

- המדריך יאסוף את כל הפתקים וכולם יקראו אותם יחד.

חלק ג' - המחלה: ניצול יתר של משאבים

- המדריך יסביר, כי קיימות בעיות רבות בישראל (פערים חברתיים, היחס למיעוטים, השתמטות ועוד), אבל בפעולה זו נתמקד בבעיות של 'הארץ', המשפיעות על חיינו כבר היום והן ודאי תשפענה על הדורות הבאים:
- לעיתים מרוב העיסוק בבני האדם אנחנו לא שומעים את הארץ שנאנחת. טו בשבט (בדומה לשנת השמיטה אחת לשבע שנים) הוא הזדמנות לכולנו לשמוע את קולה של הארץ ואת קולה של הבריאה כולה.
- המחלה העיקרית של הארץ היא ניצול יתר של משאבים תוך חוסר התחשבות בדורות העתידיים. אנחנו מתפתחים ובונים

ישובים אבל הארץ שתחתינו נהרסת: יתכן שנגיע למצב בו יהיה קניון בכל ישוב, אבל לא יוותרו פרחי בר, שדות, שטחים פתוחים למשחק ולטיול.

- המדריך ישאל -
- האם מישהו מכם התייחס למחלה זו בפתקי 'המחלה' שלו? מדוע, לדעתכם, הייתה התייחסות ל-'מחלה' זו או מדוע לא התייחסתם לנושא הזה?
- האם נתקלתם בתוצאות הלוואי של 'המחלה' בחיים שלכם?
- האם אתם מכירים 'תרופה' למחלת ניצול היתר של משאבי הארץ?

חלק ד' - התרופה: קיימות

המדריך יסביר, כי למחלה זו יש תרופה - והיא קיימות.

המדריך ישאל:

- מישהו שמע על המושג 'קיימות'?
 - גם אם לא שמעתם - מעצם המילה 'קיימות' - לאיזה סוג של פעולה המילה מרמזת?
- המדריך יסביר את המושג 'קיימות' -**
- קיימות היא שלב אחד מעל ל-'איכות סביבה', או ל-'מיחזור': זהו מושג כולל שמקשר בין אקולוגיה ושמירת טבע, לבין צרכנות נבונה, לבין חינוך וכלכלה יותר שוויונית. הקיימות נועדה להבטיח כי נוכל להמשיך ולהתקיים תוך שמירה על העולם, על הקהילה, על התרבות המקומית שלנו, שיהיה לנו זמן פנוי, זמן לעצמנו ולמשפחה שלנו. שלא 'נבלע' בתוך המרוץ המטורף אחרי כסף וסטטוס שמציע לנו העולם האמריקאי. להלן הגדרת המושג 'קיימות':

קיימות (Sustainability) במובן הרחב פירושה היכולת להמשיך לקיים תהליך או מצב לאורך זמן ברמה קבועה מסוימת.

מושג הקיימות קיים בכל תחומי החיים, אך בעיקר מתייחסים אליו בנושאים אקולוגיים. בדמוגרפיה, אוכלוסיות בנות-קיימא הן אוכלוסיות המנסות לשמר את יכולתן לספק את צרכיהן וזאת באמצעים כגון, אימוץ של דפוסי חיים נאותים, קידום של שיתופי פעולה ומניעת בזבוז, פיתוח של טכנולוגיות נאותות, שימור וטיפוח של משאבי טבע, אנרגיה, והון אנושי. (מתוך הויקיפדיה)

קיימות (sustainability) היא השקפת עולם דמוקרטית אופטימית, ששמה במרכז את כבוד האדם וחירותו מתוך הבנה עמוקה שכולנו חלק ממארג החיים המזין ומקיים את כל היצורים על פני כדור הארץ. קיימות היא לגלות מחדש את הערך של הדברים המקיימים אותנו: האוויר והמים הנקיים, השקט של המדבר והמגוון של החורש הים תיכוני, שכונה בה ילדים משחקים בחוץ בבטחה, או קהילה בה קשיש הזקוק לעזרה יכול למצוא שכן הנכון לעזור...

תוך שני עשורים הפכה הקיימות לתנועה בינלאומית הולכת וגדלה המצליחה למצוא את המכנה המשותף הגבוה ביותר בין אזרחים מרקעים שונים ותרבויות שונות, המדגימים באלפי צורות שונות שאפשר גם אחרת. (מתוך אתר מרכז השל)

חלק ה' - איך נשתמש בתרופת הקיימות?

הכול טוב ויפה. אבל אנחנו לא יכולים להפסיק את כריית היתר של האשלגן בים המלח וכנראה שגם לא נצליח למגר את עבודת הילדים בהודו ווייטנאם. אז מה כן אנחנו יכולים לעשות.

המדריך ישאל:

- האם יש לכם רעיונות כיצד נוכל להפוך את הסניף/ הקן/ המועדון שלנו לבר-קיימא?

עצות מעשיות להפיכת המקום לבר-קיימא (ירוק):

- פח מיחזור לנייר קופסה לשימוש חוזר בניירות טיוטה: ניתן להשתמש בקופסת קרטון גדולה ולקבוע שבסוף על פעילות הדפים נזרקים לקופסת המיחזור. כאשר הקופסא מלאה מקורנים אותה לפח המיחזור הקרוב.
- שימוש בניירות ובבריסטולים טיוטה במהלך פעילויות – זכרו – לכל דף יש שני צדדים
- שימוש בדבק רב-פעמי במקום בנייר דבק
- פח מיחזור לפלסטיק
- פח מיחזור לפחיות
- פח מיוחד לבטריות
- לפנות למועצה/ לעירייה בבקשה לשים פחי מיחזור בסניף או בקרבתו
- להמציא סלוגנים שמעודדים צרכנות נבונה – האם אנו קונים כי אנחנו זקוקים לחפצים או שאנו מושפעים מפרסומות שמוכרות אשליה של אושר – אני קונה משמע אני מאושר
- הקמת גינה קהילתית שתשלב ערכים ירוקים, ערכי התחברות לטבע וערכים קהילתיים: גינה שמושקת באמצעות מים שנאגרו, גינה שבהקמתה משתתפים גם תושבי השכונה וכד'
- כדאי לבדוק האם קיימת גינה קהילתית באזור ולהתחבר לעשייה בקהילה באמצעותה.
- ליזום ולהקים שוק 'יד שנייה' והזמנת תושבי השכונה לקחת בו חלק: באמצעות שוק שכזה נקטין את זריקת החפצים שניתן להשתמש בהם, ניצור קשר בין אנשי המקום ואולי גם נוכל לאסוף כספים למטרה מקומית חשובה (מועדונית, מועדון קשישים וכד'). ניתן לקיים שוק לקראת אחד החגים, למשל

פעולה ב' – ציונות וקיימות – מה הקשר?

כתב: יאיר טיקטין, רכז הדרכה של ארגון הנוער צמרת, המועצה הציונית בישראל

קהל יעד: בני נוער, תנועות נוער

משך הזמן: כשעה וחצי

עזרים: כמה שקיות אשפה, שני גושי פלסטלינה בצבעים שונים (רשות), דפי טיוטה ממוחזרים, שלט 'ציונות' ממוחזר ושלט 'קיימות' ממוחזר, כלי כתיבה, דבק רב-פעמי, הקלטת השיר 'שיר בוקר' של נתן אלתרמן, קטע קריאה קצר מתוך מאמרו של עמוס קינן 'חוסר ההבנה של הציונות' (כדי למנוע בזבוז נייר וצילומים נסו לדחוס את הקטע פעמיים על דף אחד ולחלק חצי דף לכל שני משתתפים). שלטים ממוחזרים – 'תיקון עולם', 'חברת מופת', 'גאולת הארץ', 'בית קבע לעם היהודי', מכשירי כתיבה.

נושא הפעילות: הקשר בין ציונות לבין קיימות במישור העיוני והמעשי.

מטרות הפעילות:

- א. הבנת הקשר בין קיימות לבין ציונות.
- ב. היכרות עם חשיבות הקיימות כחלק מהתפיסה הציונית, על-מנת ליצור חברה ברת קיימא בארץ ישראל והיכרות עם דוגמאות של אנשים ש-'עשו את זה' – יצרו ציונות ברת קיימא.

חלק א' – פתיחה – תחרות אשפה

- החניכים יתחלקו למשפר לקבוצות.
- כל קבוצה תקבל שקית אשפה ותאסוף אשפה מהסניף/קן/ מועדון ומהסביבה הקרובה.
- הקבוצה שממלאת ראשונה את שקית האשפה – מנצחת (אסור לרוקן פחים קיימים לתוך השקית...)
- הקציבו זמן קצוב למילוי המשימה, בערך עשרים דקות.

חלק ב' - קיימות וציונות - איך זה מתחבר?

אפשרות 1 -

- המדריך תולה בסניף שני שלטים: שלט ציונות ושלט קיימות.
- המדריך ישאל - מה הקשר ביניהם?

אפשרות 2 -

- המדריך יחלק לכל אחד מהחניכים שני גושי פלסטלינה קטנים בשני צבעים שונים: צבע אחד מסמל ציונות ואילו הצבע השני מסמל את איכות סביבה והקיימות.
- כל חניך יתבקש ליצור פסל קטן, המייצג את הקשר בין שני המושגים כפי שהוא מבין אותו. לדוגמא: לערבב את שני הצבעים, לשים צבע מעל צבע, להכין כדורים נפרדים שאינם קשורים זה לזה וכד'.

אפשרות 3 -

- החניכים יתחלקו לזוגות.
- אחד מבני הזוג מייצג את הציונות וכן הזוג השני מייצג את הקיימות.
- כל זוג יכין 'מיצג' שמראה את הקשר בין שני המושגים. לדוגמא: אחד יושב על הכתפיים של השני, כל אחד עומד בפינה אחרת, מחובקים, רבים ביניהם וכד'.

חלק ג' - ציונות וקיימות - האם הם תמיד הולכים ביחד?

המדריך ישאל-

- האם לדעתכם אין סתירה לפעמים בין ציונות לקיימות? במה זה מתבטא?
- לדוגמא - האם לבנות עוד ישובים יהודיים ליהוד הגליל - במחיר של פגיעה נוספת בנוף הפתוח?
- האם לבנות מפעלי תעסוקה בפריפריה במחיר של זהום אוויר?
- מה דעתכם על שירו של אלתרמן - 'שיר בוקר?' (מילים לשיר נמצאות בחוברת זו בלימוד ג', דף מקורות לקבוצה 3) http://www.youtube.com/watch?v=E2mkw7_BRhl
- המדריך ישב את תשומת לב החניכים לכך שהמשורר מכריז 'אנחנו אוהבים אותך מולדת' ומתוך אהבה זו הוא מלביש אותה בשמלת בטון ומלט- דהיינו הופך את שדותיה לכבישים.
- חשוב לציין ששיר זה הוא 'שיר תקופתי' שמראה את הערכים שבהם האמינו בתקופת בניית הארץ - האם אנו מסכימים עדיין לתפיסה של השיר? מה השתנה?
- ניתן להיעזר גם בקטע הבא של הסופר עמוס קינן:

חוסר ההבנה של הציונות

לציונות יש מרכיב נכבד מאוד של חוסר הבנה אל הארץ הזאת. אחת הדוגמאות הבולטות לכך, אפשר לראות כאשר אתה נוסע מחיפה לתל-אביב בכביש החוף, ליד מעגן-מיכאל. אתה רואה כאן מימינך את הים-התיכון ומשמאלך אתה רואה את בריכות הדגים. בבריכות הדגים מגדלים את הדגים שאבותינו אכלו בפולין [...] אבותינו הציונים האינטלקטואלים באו הנה בלי לדעת שום דבר על הארץ הזאת, אבל שצריך לאכול דג בשבת הם ידעו. אמנם, היה כאן ים, שאפשר היה להוציא ממנו דגים, אבל הם לא חשבו על הים כמקור לדגים, אלא רק על הוויסלה. ומכיוון, שלא הייתה להם ויסלה, הם פשוט הקימו אותה באופן מלאכותי [...] הציונות לקחה לצורך כך מים יקרים ואדמה יקרה, בארץ שבה מים זה פרובלמה ואדמה זה פרובלמה, בעוד שבהישג יד מצוי ים והים מלא דגים, והיא עשתה זאת רק מכיוון שהדגים שבים אינם קרפיונים.

לזה אני קורא חוסר הבנה של האדמה. כי להבין את האדמה זאת אומרת מה לגדל, היכן ומדוע. כדי להבין את האדמה צריך קודם כל להסתכל על השמש ועל השמים, להסתכל ולבדוק את האדמה, לראות מה היא אוהבת - לא מה שאתה רגיל לו. רק אחרי שתבין מה היא אוהבת ומה היא רוצה ומה היא יכולה, ותתאים את עצמך אליה - לא אותה אליך - אתה יכול לבנות עליה את החיים שלך. מי שמבין את האדמה יודע מאיזה חומר הוא מקים את ביתו, יודע כיצד הוא מקים את ביתו, יודע בתוך איזו צורה של יישוב הוא מקים את ביתו, יודע את גודל היישוב, יודע כיצד היישוב יושב על קווי הגובה, יודע כיצד הוא מתנהג עם השמש וכיצד הוא מתנהג עם הגשם....

בלי הבנה אין אהבה

גרוע מכך: כאשר חיים בלי הבנת האדמה, חיים בניכור גובר והולך אל האדמה, וכאשר חיים בניכור גובר והולך, נעלמת יום אחד גם אהבת הארץ, וכאשר נעלמת אהבת הארץ אתה שואל פתאום: מה קרה לבנינו שיזרו כמוך בפני הרוח. ובכן - זה בדיוק מה שקרה להם: קרה להם שהם איבדו את הבנת האדמה ואחר כך את אהבתה. הניכור הזה המונע את יצירת העם והוא המונע את הגשמת הציונות. אני לא טולסטוי ולא א'ד גורדון. אני עמוס קינן מהמאה ה-20 שאוהב לאכול ואוהב מעלית, ואוהב טלוויזיה וכל דבר אחר שמספק נוחיות. כל אלה לא מונעים ממני

להבין, שאם עמוס קינן ינוכר מסביבתו, חייו כעם כאן אינם מובטחים - ואף חייו הפיזיים אינם מובטחים כאן [...]. יכול להיות שעוד נתעורר בזעקה מרה, ונמצא כי עכשיו הוא הרגע האחרון שבו עוד אפשר לעשות כאן עם. אבל עלול לקרות שכאשר נגיע לכך, כבר לא תהיה כאן ארץ נאותה לעשות בה את העם הזה, כי עוד קודם לכן הצלחנו להחריב אותה בכוח הבולדוזר. (עמוס קינן, להבין את האדמה)

חלק ד' - איך מחברים בין ציונות לקיימות?

- המדריך ישאל - איך, לדעתכם, אפשר לחבר בין ציונות לבין קיימות?
- כדי לסייע לחניכים מומלץ לפזר על הרצפה דפים ממוחזרים ועליהם רשום: 'תיקון עולם', 'חברת מופת', 'גאולת הארץ', 'בית קבע לעם היהודי'.
- אפשר לבקש מהחניכים לרשום גרפיטי על כל אחד מהשלטים, שמסביר את הקשר בין המילה שעל השלט לבין שמירה על הארץ וציונות.
- המדריך יסביר, כי החיבור בין איכות סביבה לציונות נובע מעצם מטרתה של הציונות:

הציונות היא שאיפה ל-'תיקון עולם' (לא פחות מכך!):

תיקון שיתחיל עם חזרת העם לארצו ויסיים בבניית חברת מופת שתהיה אור לעמים כולם. לכן, חזון הקיימות הוא האמצעי להגשמת החזון הציוני. הגדרה כוללת של הציונות היא:

הקמת חברת מופת לעם היהודי בארץ ישראל, חברה שתהיה אור לעמים כולם.

שימו לב שההגדרה כוללת: חברת מופת דווקא - צמצום פערים, דמוקרטיה, זהות, יחס חיובי למיעוטים. לעם היהודי דווקא - כולל שמירה על זהות ותרבות יהודית. ובארץ ישראל דווקא - ולא באוגנדה ובלי הגדרה מדויקת של גבולות הארץ. א"ד גורדון ומרטין בובר דיברו על כך שגאולת העם הכרחית כשלב בדרך לגאולת העולם. היום המילים 'תיקון עולם' באות לידי ביטוי בשמירה על הארץ למען הדורות הבאים.

הציונות היא שאיפה לגאולת הארץ:

גאולת הארץ היא שמירה על סביבתה. הציונות מאמינה באהבת הארץ - אהבת הארץ היא שמירה על סביבתה: הציונות מעוניינת לגאול את העם מהגלות, ולחבר אותו לקרקע, לאדמה שלו. שמירת הסביבה היא גאולת העם, **כאשר העם לוקח אחריות מלאה על כל סביבת חייו.**

(חפשו בגוגל את החוברת 'מהי ציונות - גדי טאוב' -

<http://www.gaditaub.com/hblog/files/gadi-taub-whats-zionism.pdf>)

הציונות היא בניה של בית קבע לעם היהודי : בית קבע בר קיימא

הציונות שואפת בנות בית קבע לעם היהודי, על מנת שהבית יהיה בית קבע ולא בית עראי יש לנו צבא ששומר עלינו, אבל אם נזהם את הארץ לא נוכל לקיים בית קבע גם אם הצבא יעשה את עבודתו על הצד הטוב ביותר. **קיימות היא הדרך לשמור על בית הקבע שלנו גם לדורות הבאים** ובכך להגשים הלכה למעשה את החזון הציוני של בית קבע לעם היהודי בארץ ישראל.

להרחבה למדריכים:

החזון של קיבוץ לוטן - קיבוץ רפורמי אקולוגי בערבה:

קיבוץ לוטן - אקו-ציונות וקיבוץ

רקע

קיבוץ לוטן ממקום 55 ק"מ צפונית לאילת בדרום הערבה. הקיבוץ נוסד בשנת 1983 על ידי גרעיני התיישבות של ישראלים ואמריקאים, רובם חברים בתנועה ליהדות מתקדמת (רפורמית). כעת (2007) הקיבוץ מונה 50 מבוגרים (גיל ממוצע 40 ו-60 ילדים. מתנדבים, וקבוצות חינוכיות כגון שנת שרות, וקבוצות לימוד בנושא אקולוגיה מעשית מונות 15 - 25 אנשים. בנוסף, ישנם 35 תושבים עם משפחותיהם הגרים בקיבוץ ושוכרים ממנו דיור ושירותים. חלקם מועסקים על ידי הקיבוץ. האווירה התרבותית בקיבוץ היא ישראלית, אך יחד עם זאת השפה האנגלית שגורה מאד.

[...] הקשר בין יהדות וטבע מתאפיין באמביוולנטיות. אילון שוורץ סקר את הנושא. עדיין, אין הגדרה מוסכמת למונח 'אקו-ציונות'. למונח זה יש שני שורשים. שניהם קשורים לשני המקורות השונים של הרעיון הציוני עצמו.

הדרך הראשונה להבין את האקו-ציונות היא **דרך הציונות המדינית**. הציונות המדינית נוסדה ב-1897, על ידי העיתונאי הווינאי, תיאודור הרצל, (-1860 1904). הציונות המדינית הייתה התגובה לאנטישמיות הגואה, במיוחד במדינות אירופאיות לאומניות מסוימות. הרצל הציע את רעיון הקמת מדינה ליהודים כך שהם יוכלו להיות 'כמו כל העמים'. בהקשר זה, ברור כי ההשלכה לגבי איכות הסביבה היא שגם לישראל יש בעיות סביבתיות משלה, וגם לישראל יש אחריות ברמה אזורית (למשל: הים התיכון, מפרץ אילת) ואחריות בינלאומית (למשל: צריכת אנרגיה). במונח זה, פעילים סביבתיים בישראל, שרואים את פעילותם הסביבתית כחלק מזהותם כאזרחים אחראיים, יכולים להיות מושווים למפלגות ה-'רוקות' באירופה ו/או לארגונים מהמגזר השלישי (Non Governmental Organizations) הפועלים ברוב העולם החופשי. כמו 'בכל העמים', **פעילים בישראל רואים בשאלות הקיימות אתגר מקומי עם השלכות כלל עולמיות.**

הרציונל העומד מאחורי פעילות זו של 'רוקים', בארץ ובעולם, הוא במידה רבה תועלתני. רציונל זה גורס כי בסופו של דבר, זהו אינטרס שלנו לדאוג לסביבתנו ולכדור הארץ בכלל. אנחנו, ילדינו ונכדינו נצטרך לשלם את המחיר עבור ניצול לא הולם של משאבי כדור הארץ.

האקו-ציונות והציונות התרבותית

השורש הפחות מוכר של הציונות הוא של הציונות התרבותית. הציונות התרבותית קשורה לשמו של אשר גינזבורג, (1856-1927), הידוע כאחד העם. על פי ראייתו של אחד העם, העידן המודרני מאיים על המשך קיומה של תרבות עם ישראל. לטענתו, לשם הבטחת המשך קיום יוצר של העם, חייבים להקים מדינה יהודית (להבדיל: מדינת היהודים 'ככל העמים'). רק על ידי ההתמודדות עם כל אתגרי הזמן החדש יוכלו התרבות והערכים היהודיים להתחדש ולהיות רלוונטית לזמן הזה. אם כן, **פעילות למען איכות הסביבה דרך הפריזמה של מורשת עם ישראל, היא בלב האקו-ציונות כמושג ערכי יהודי.**

לברית המשולשת בין אלוהים (כפי שמתגלה בתורה), עם ישראל וארץ ישראל יש השלכות. דאגה לארץ ישראל (הקדושה) הפכה מצווה. נשים לב: ניתן לדרוש אחריות של כל בני האדם על בסיס זה. בתורה, 'לעבדה ולשומרה' ניתנה כמשימה לכל האנושות דרך נציגה הראשון - אדם. לכל בני האדם המאוגדים כעמים, ולא רק בני ישראל, יש אחריות לאותה חלקה של היצירה האלוהית, אשר נפלה בחלקם. מתוך כך תהיה דאגה כלל אנושית לכדור הארץ כולו.

מחויבות לבריאה כערך לכשעצמו, מספקת את הבסיס הרעיוני-תרבותי-דתי למושג אקו-ציונות. לכן, אקו-ציונות, בהקשר הציונות התרבותית, משמעה מחויבות למכלול הבריאה עם אחריות מיוחדת לארץ הקודש (ישראל).

על כן, אקו-ציונות ששורשיה הם בציונות התרבותית, מהווה חלק אורגני של התחדשות עם ישראל בארצו. אקו-ציונות זו היא מבוססת על ערכים מוחלטים - לאו דווקא על שיקולים תועלתניים. כמובן, מעשית, אקו-ציונות יכולה להיות שילוב של ערכים מוחלטים ושל שיקולים תועלתניים. זהו לבטח גם המצב בתנועות סביבתיות רבות ברחבי העולם.

התייחסות המדרש לבריאה היא בחינת יצירה אלוהית. על-כן, הבריאה מהווה כערך מוחלט. **המדרש הבא צוטט על גבי שלט במרכז לאקולוגיה יצירתית של קיבוץ לוטן:**

בשעה שברא הקדוש-ברוך-הוא את האדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הם וכל מה שבראתי בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת, אין מי שיתקן אחרייך. (מדרש קהלת רבה ח, יג).

רעיונות לפעילויות בעקבות דפי הלימוד:

הרעיונות המוצעים כאן הם פעילויות לנוער שנוצרו בעקבות דפי הלימוד שבחוברת זו: בפעילויות הללו משולבים מקורות מתוך דפי הלימוד והם למעשה פעילות לנוער הכוללת גם לימוד מקורות. מומלץ לקרוא את דפי הלימוד בטרם פונים להכנת הפעילות.

רעיונות לפעילות בעקבות לימוד א' - 'כי האדם עץ השדה'

כתב: יאיר טיקטין, רכז הדרכה של ארגון הנוער צמרת, המועצה הציונית בישראל

קהל יעד: בני נוער, תנועות נוער

משך הזמן: כשעה וחצי

עזרים: הקלטת השיר 'כי האדם עץ השדה', שני בריסטולים ממוחזרים ועליהם ציור של עץ, כלי כתיבה, דפי מקורות של לימוד א' - 'כי האדם עץ השדה', בחוברת זו.

חלק א' פתיחה - כי האדם עץ השדה

- המדריך ישמיע את השיר 'כי האדם עץ השדה': <http://www.youtube.com/watch?v=HiswDU4JZSY>
- המדריך ישאל - מה הקשר בין העץ לאדם?

חלק ב' - העץ שלי ואני

- החניכים יתחלקו לשתי קבוצות.
- כל קבוצה מקבלת בריסטול גדול ועליו ציור של עץ, והיא צריכה להסביר כל חלק מהעץ מתוך ההקבלה בין העץ לאדם: השורשים של העץ: זהות, הורים, מקורות.
- הגזע: מה שמקשר בין השורשים לביני, מהם הדברים הקבועים שהולכים אתי ותומכים בי.
- הענפים: מה אני עושה כרגע.
- הפירות: מה אעשה בעתיד.

חלק ג' - לימוד מקורות

- ניתן ללמוד את המקורות המופיעים בחוברת זו בלימוד א' - כי האדם עץ השדה.
- ניתן לבחור חלק מהמקורות ולהתמקד בהם.

רעיונות לפעילות בעקבות לימוד ג' - 'דור לדור יביע אומר' - ערכים מתחדשים סביב טו בשבט

כתב: יאיר טיקטין

קהל יעד: בני נוער, תנועות נוער

משך הזמן: כשעה וחצי

עזרים: דפי מקורות לימוד ג' - 'דור לדור יביע אומר', דפים לקבוצות החיות ועליהם שמות של 4 חיות (רשות) 4 בריסטולים ממוחזרים לכל קבוצה (כל בריסטול מחולק לארבע באמצעות שני קווים עבים), דפי עבודה, כלי כתיבה, טושים.

חלק א' - פתיחה וסבב שמות

אפשרות 1 -

- המדריך יבקש מכל חניך להגיד את שמו ומהו החג האהוב עליו.
- כל חניך יתבקש גם להסביר מדוע חוגגים את החג האהוב עליו.
- המדריך יסכם ויאמר שרוב החגים נחגגים על כך שניסו לחסל אותנו אבל ניצלנו. לעומת זאת, טו בשבט הוא חג יוצא דופן של שמחה ללא 'קמים עלינו לכלותנו'.

אפשרות 2 -

המדריך יבקש מכל חניך להגיד את השם שלו, ומה לפי דעתו הסיבה שבגללה חוגגים את טו בשבט (שמו לב- לרוב החניכים אין מושג והם רואים בטו בשבט סתם עוד סיבה למסיבה).

חלק ב' – משחק חלוקה לארבע תתי קבוצות

אפשרות 1 –

המדריך יחלק לחניכים פתקים עם ארבע שמות שונים של חיות (קוף, תנין, שור, נחש).
חניך שיקבל את הפתק, יחקה את החיה הכתובה על הפתק בפנטומימה.
כל חניך יחפש את חבריו לקבוצה, המציגים בפנטומימה את אותה החיה: כך ללא מילים החניכים יתחלק לארבע קבוצות, אחת בכל פינה של החדר.

אפשרות 2 –

החניכים יחולקו לפי פירות וירקות אהובים. לדוגמא – המדריך יאמר 'אבטיח' והחניכים אוהבי האבטיח יתכנסו לקבוצה אחת.

מבנה הפעילות:

30 דקות – ארבע תחנות (שבע דקות לתחנה + 2 דקות 'זמן פציעות')

15 דקות – מעגל שיתוף

5 דקות – סכום של המדריכים

10 דקות – אפשרות – לימוד של 'שיר מרובע'

חלק ג' – ארבע תחנות

- המדריך יודיע שבכל שבע דקות כל קבוצה עוברת ימינה לתחנה הבאה.
- בזמן הפעילות המדריכים יסתובבו בין הקבוצות ויסייעו להם.
- בכל תחנה החניכים יקראו את דף המקורות וימלאו דף משימה אישי.
- בנוסף, בכל תחנה החניכים יציירו על הבריסטול שלהם ציור קטן שמייצג את האופי של טו בשבט שהוצג במקורות באותה התחנה – בכל פעם ברבע מן הבריסטול המיועד לכך. (בסוף הפעילות בתחנות יהיו ארבעה ציורים בכל בריסטול).
- דפי המקורות נמצאים בדף לימוד ג' בחוברת זו.

חלק ד' – מעגל שיתוף

המדריך יבקש מנציג של כל קבוצה להסביר את משמעות ארבעת הציורים שציירה הקבוצה.
המדריך יבקש מחניכים שמעוניינים בכך לשתף בדברים שהם כתבו בדף המשימות האישיות.
המדריך יבקש מנציג של כל קבוצה לסכם את משמעות טו בשבט על-פי המקורות באחת התחנות.

חלק ה' – סכום

המדריך יסכם: לטו בשבט ארבעה מוטיבים:

חג דתי

חג חברתי

חג ציוני-לאומי

חג אוניברסאלי- סביבתי.

- באופן דומה יש בכל חג:
חנוכה: חג של נס פח השמן (דתי), חג של ניצחון המכבים (לאומי) מתן דמי חנוכה לעניים (חברתי) או חג האורות והזית (אוניברסאלי).
- פסח: ה' הוציא את בני ישראל ממצרים (דתי), החזרה לארץ (לאומי), קמחא דפיסחא (חברתי) או חג החירות ושחרור העבדים (אוניברסאלי)
- כדאי שנחשוב איך אנחנו משלבים את התכנים השונים של טו בשבט, מה חשוב לנו ומה אנחנו עושים למען הערכים האלה – למישהו יש רעיון?

חלק ו' - שיר לסיים:

יש שהוא שר שירת נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל,
את מלא הסיפוק הרוחני במילואו.
יש שהוא שר שירת האומה, יוצא הוא מתוך המעגל של נפשו הפרטית...
שואף למרומי עז, והוא מתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת ישראל,
ועמה הוא שר את שיריה, מצר בצרותיה, ומשתעשע בתקוותיה, הוגה דעות עליונות וטהורות על עברה ועל
עתידה, וחוקר באהבה ובחכמת לב את תוכן רוחה הפנימי.
יש אשר עוד תתרחב נפשו עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את שירת האדם,
רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והוד צלמו...
וממקור חיים זה הוא שואב את כללות הגיונותיו ומחקריו, שאיפותיו וחזיונותיו.
יש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא, עד שמתאחד עם כל היקום כולו,
עם כל הבריות, ועם כל העולמים,
ועם כולם אומר שירה,
זה הוא העוסק בפרק שירה בכל יום שמובטח לו שהוא בן העולם הבא.
יש אשר עולה עם כל השירים הללו ביחד באגודה אחת, וכולם נותנים את קולותיהם,
כולם יחד מנעימים את זמריהם, וזה לתוך זה נותן לשד וחיים,
קול ששון וקול שמחה, קול צהלה וקול רנה, קול חדוה וקול קדושה.
שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם,
כולן יחד מתמזגות בקרבו בכל עת ובכל שעה.
והתמימות הזאת במילואה עולה היא להיות שירת קודש, שירת אל, שירת ישראל...
ישראל שיר אל, שיר פשוט, שיר כפול, שיר משולש, שיר מרובע.
שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלום שלו.
(הראייה קוק שיר מרובע)

העשרה למדריכים - הרב קוק - שלוש סיעות:

שלושה כוחות מתאבקים כעת במחנינו. המלחמה ביניהם ניכרת ביותר בארץ-ישראל. אבל פעולתם היא פעולה נמשכת מחיי האומה בכלל, ושורשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם [...] שלושת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוקסית כמו שרגילים לקרואה, הנושאת את **דגל הקודש**, טוענת באומץ, בקנאה ובמרירות, בעד התורה והמצווה, האמונה וכל קודש בישראל, והשנייה היא ה**לאומית החדשה**, הלוחמת בעד כל דבר שהנטייה הלאומית שואפת אליו, שכוללת בקרבה הרבה מהטבעיות הטהורה של נטיית אומה, החפצה לחדש את חייה הלאומיים, אחרי שהיו זמן רב עלומים בקרבה מתגרת ידה של הגלות המרה, והרבה ממה שהיא חפצה להכיר לטובה את אשר קלטה מרושם רוחם של עמים אחרים, באותה המידה שהיא מכרת שהיא טובה ונאותה גם לה. השלישית, היא הליברלית, שהייתה נושאת את **דגל ההשכלה** בעבר לא רחוק. משמע, כוחות אוניברסאליים אלה מצויים במזגים שונים בכל אדם ואומה. הדבר מובן, שבמצב בריא יש צורך בשלושת הכוחות האלה גם יחד [...] כי הקודש, האומה והאדם, יתדבקו יחד באהבה אצילית ומעשית, באופן זה נוכל לקוות להגיע למצב של חיים הראויים לגוי אחד בארץ. (הראייה קוק, אורות התחייה, פסקה ח')

"וּבְטַעְתִּים, עַל-אֲדָמָתָם; וְלֹא יִפְתְּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם
אֲשֶׁר בָּתַּתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֱלֹהֵיךָ."
(עמוס, פרק ט, פסוק טו)

**יש לכם רעיונות נוספים ללימוד
ועשייה בקהילה ובמשפחה**

שתפו אותנו

**www.tevaivri.org.il
info@tevaivri.org.il**

